

End-line impact assessment of the 2017-2021 DGD-funded program implemented by Rikolto

België

Lokale Evaluator : Tessa Avermaete

Contents

Introductie	3
Kader en doel van het rapport.....	3
Context Rikolto België.....	3
Structuur van het rapport.....	4
1. Thematische analyse Rikolto programma 2017 – 2021	6
Food Smart Cities	6
Duurzame voedselketens	11
Gezonde en duurzame voeding op school	17
Ondernemerschap van jongeren	20
2. Draagvlak voor duurzame voeding.....	23
Introductie	23
Draagvlak creëren	23
Reflectie van het Rikolto Team.....	24
Reflectie van de evaluator	24
3. Pilotprojecten Rikolto	26
Kort’om Leuven.....	26
Robin Food	28
4. Rikolto’s reactie op de covid-19 pandemie	30
Veerkracht van Rikolto	30
Bereik van doelgroepen tijdens Covid crisis	31
Naar een meer veerkrachtig voedselsysteem	31
5. DGD indicatoren	33
6. Evaluatiematrix België	36
Algemene evaluatievragen	36
COVID-19 Evaluatievragen.....	37
7. Reflectie en conclusie	39
Bijlagen.....	40
Annex 1: Bronnen	40
Annex 2: Overzicht van de geïnterviewde Rikolto medewerkers en externe experts	41
Annex 3: Evaluatiematrix België	42

Introductie

Kader en doel van het rapport

Dit rapport is de eindevaluatie voor het 2017-2021 programma van Rikolto België voor de Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD). De methodologie voor deze evaluatie werd ontwikkeld door het team van ADE (Tatiana Goetghebuer, Elena Serfilippi, Carlos de Los Rios, Nastassia Leszczynska, Hubert Cathala, Goedele Van den Broeck en Luisa Van der Ploeg). Een evaluatiematrix vormt de basis voor dit rapport. De methodologie is ontwikkeld met het doel om een cross-country rapport uit te werken rond de verschillende clusters waarin Rikolto actief is, zoals Food Smart Cities, cacao, koffie en rijst. De analyse voor Rikolto België – zowel de invulling van de evaluatiematrix als een kritische reflectie op de programma's – werd uitgevoerd door een externe expert, Tessa Avermaete, met ondersteuning van Goedele Van den Broeck en Luisa Van der Ploeg.

Dit rapport behandelt de evaluatie van het voorbije programma, waarbij de inzichten worden vertaald naar implicaties en lessen voor toekomstige programma's. De evaluatie is gebaseerd op diverse bronnen: interne documenten van Rikolto, een desk-based onderzoek van grijze literatuur, feedback geformuleerd tijdens de tweedaagse van Rikolto (oktober 2021), gesprekken met Rikolto medewerkers en gesprekken met een beperkt aantal externen. Een lijst van de gebruikte bronnen voor de opmaak van dit rapport is toegevoegd als annex 1. De lijst van personen waarmee een interview is afgelegd in het kader van deze evaluatie is toegevoegd als annex 2. Op 14/02/2022 vond een sense making workshop plaats, waarop het rapport werd voorgesteld aan het Rikolto Team en aan supervisor voor ADE, Goedele Van den Broeck.

Context Rikolto België

Rikolto¹ beoogt verandering op drie niveaus: een duurzame voedselproductie en – consumptie, een eerlijk aandeel voor allen, en gezonde voeding. Rikolto heeft daarbij een eigen kader ontwikkeld als leidraad om deze verandering te realiseren, met name 'Rikolto's Theory of Change'. Deze Theory of Change omvat drie pijlers:

1. Het versterken van de capaciteit van partners om inclusie van (kleinschalige) boeren te garanderen als geloofwaardige leveranciers voor zowel de formele als de informele markt;
2. Ondersteunen van de ontwikkeling van een faciliterende omgeving voor duurzame voedselsystemen;
3. Stimuleren van innovatie in het agri-voedingscomplex, met het doel het inbedden van duurzame en inclusieve verdienmodellen en praktijken in het voedselsysteem.

In België ligt de klemtoon op pijlers 2 en 3.

De methodologie van deze endline impact evaluatie onderscheidt drie niveaus van evaluatie: de landbouwer, de landbouworganisatie, en het institutionele niveau. Het niveau van de individuele landbouwer is niet relevant voor de Belgische context.

De opdeling tussen het niveau van de landbouworganisatie en de institutionele context, zoals aangegeven in de methodologie, zal toelaten om parallellen te trekken met de evaluatie van de

¹ In 2017 vond de reorganisatie van Vredeseilanden plaats. Het toenmalige Vredeseilanden veranderde toen van een Belgische organisatie naar een internationale organisatie. De reorganisatie valt buiten deze evaluatie.

programma's in de andere landen waar Rikolto actief is. Toch zijn een aantal kanttekeningen op zijn plaats voor een correcte interpretatie van de evaluatie.

Net als in het globale Zuiden geldt ook voor Vlaanderen² dat landbouwers trachten hun positie in de keten te versterken door het bundelen van krachten in zowel formele als informele netwerken. Vlaanderen telt twee grote syndicale landbouworganisaties: Boerenbond (BB) en het Algemeen Boerensyndicaat (ABS). Voor deze analyse trekken we het concept landbouworganisatie echter open naar diverse andere organisaties die in Vlaanderen de belangen van landbouwers behartigen. Het betreft daarbij onder meer Voedselteams, Straffe Streek, Ferm, Landelijke Gilden, Groene Kring en landbouwcoöperaties. De landbouworganisatie is in dit rapport dan ook een breed begrip dat verwijst naar organisaties die direct of indirect belangen van Vlaamse landbouwers vertegenwoordigen.

Op het institutionele niveau, stellen we vast dat in Vlaanderen steeds meer actoren actief zijn in het debat rond de voedselproblematiek en de transitie naar een meer duurzaam voedselsysteem. Naast de actoren in het agro-voedingscomplex zijn onder meer ook sociale actoren, jongerenorganisaties, scholen en burgers betrokken in het debat. Rikolto heeft met diverse partners bilaterale relaties opgezet en is betrokken partij in heel wat multistakeholder netwerken in Vlaanderen. Dat geldt zowel voor lokale netwerken als voor structuren op het Vlaamse niveau. Rikolto België is bovendien ook zeer actief op het beleidsniveau. Het maakt onder meer deel uit van overlegorganen op lokaal en Vlaams niveau.

Structuur van het rapport

Een grondige analyse van de projectfiches, pilootprojecten en de reactie van Rikolto België op de Covid-19 crisis laten toe om de vragen van de evaluatiematrix te beantwoorden. De vragen uit de evaluatiematrix werden hertaald naar de Vlaamse context. De vertaalde evaluatiematrix is toegevoegd als annex 3.

Dit rapport is opgedeeld in zeven hoofdstukken. De opdeling van het rapport volgt de projectstructuur niet. Rikolto heeft in de periode 2017-2021 acht projecten uitgevoerd. Voor elk van deze projecten werden projectfiches opgesteld met een overzicht van de verwachte resultaten, de indicatoren, kwantitatieve doelstellingen, effectieve resultaten en de inzichten (lessons learned). In dit rapport is ervoor geopteerd om thematische aspecten en actoren te bundelen, eerder dan de projecten afzonderlijk te beoordelen. Dat is een pragmatische keuze die bijdraagt tot gerichte antwoorden op de evaluatievragen.

Deel 1 van dit rapport gaat in op de impact van Rikolto België op landbouworganisaties en op het institutioneel niveau. Vragen onder EQ4 en EQ5 van de evaluatiematrix vormden daarbij de basis voor de evaluatie. Heeft Rikolto een bijdrage geleverd om de banden tussen landbouworganisaties en private actoren aan te scherpen? Zijn de professionele relaties die Rikolto faciliteert economisch winstgevend, sociaal inclusief en milieuvriendelijk? Is Rikolto er in geslaagd multistakeholder initiatieven te versterken? Heeft de benadering van multistakeholder initiatieven bijgedragen tot het bevorderen van een meer duurzaam voedselsysteem? De vragen uit de evaluatiematrix vormen een leidraad maar zijn, in het kader van de leesbaarheid van het rapport, niet geëxpliciteerd. Er is een opdeling gemaakt in vier thema's:

² Rikolto België is hoofdzakelijk actief in Vlaanderen. Deze evaluatie beperkt zich tot de analyse van de Vlaamse context.

1. Food Smart Cities, met aandacht voor voedselstrategieën, voedsel- en landbouwraden in stedelijke en gemeentelijke context.
2. Duurzame voedselketens, met focus op de mainstream actoren in de voedselketen: landbouworganisaties, voedingsindustrie, supermarkten en cateraars.
3. Gezonde en duurzame voeding op school, met een focus op de werking van Rikolto in de Vlaamse schoolomgeving, zowel educatief als op beleidsniveau.
4. Ondernemerschap van jongeren, waarbij het enthousiasmeren, inspireren en activeren van jongeren centraal staat.

Deel twee van het rapport betreft draagvlak en burgerbeweging van Rikolto België. Hieronder vallen alle activiteiten die rechtstreeks of onrechtstreeks gericht zijn op het bereiken van het brede publiek. Er wordt onderscheid gemaakt tussen (1) het draagvlak van de organisatie bij landbouwers en landbouworganisaties, (2) het draagvlak dat bereikt wordt door samenwerking met middenveldorganisaties, en (3) het draagvlak bij het brede publiek door activiteiten in de media en door campagnes. Dit deel draagt bij tot het beantwoorden van de vragen onder EQ5b in de evaluatiematrix, waarbij de klemtoon ligt op het bevorderen van meer duurzame voedselsystemen.

Deel drie van dit rapport focust op de pilootprojecten van Rikolto in de periode 2017 – 2021. Pilootprojecten zijn projecten die per definitie beperkt zijn in de tijd en het toelaten om marketingtechnieken en nieuwe verdienmodellen uit te testen. De projecten Kort'om en Robin Food worden daarbij geëvalueerd met de vragen EQ6 als leidraad. De kernvraag luidt daarbij 'Hoe zijn de bevindingen van Rikolto's pilootprojecten gebruikt om beleidsmakers en de sector op lokaal, regionaal en nationaal niveau te beïnvloeden?'

In het vierde deel van het rapport gaan we in op de respons van Rikolto België op de Covid-19 crisis (EQ1). Hoe veerkrachtig is Rikolto in haar reactie op externe schokken? Welke impact heeft Covid-19 gehad op de doelgroepen? En, in welke mate heeft de reactie van Rikolto op Covid-19 bijgedragen tot een meer veerkrachtig voedselsysteem?

Een vijfde deel van het rapport omvat een overzicht van de vooropgestelde DGD indicatoren en informatie over het behalen van de doelstellingen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen baseline, jaar 1 en jaar 5. Deze informatie werd aangeleverd door Rikolto België.

Deel zes geeft een samenvattende analyse op basis van de evaluatiematrix zoals opgesteld door ADE. Alleen de meest uitgesproken inzichten zijn daarbij opgenomen.

Deel zeven omvat een reflectie en conclusie van de evaluator.

1. Thematische analyse Rikolto programma 2017 – 2021

Food Smart Cities

Introductie

Food Smart Cities is een belangrijke pijler van het Rikolto programma. Dat geldt niet alleen op internationaal vlak. Ook in Vlaanderen leeft Food Smart Cities. De kern van dit project draait om de beschikbaarheid van gezonde, voldoende en betaalbare voeding in steden. Deze uitdaging stelt zich niet alleen in internationale en Europese metropolen of miljoenensteden. Ook in Vlaanderen, één van de meest dichtbevolkte regio's van Europa, is Food Smart Cities een uitdaging.

Gent was bij de pioniers voor de ondertekening van het Milan Urban Food Policy Pact in 2015. Intussen maken steeds meer Vlaamse steden werk van een stedelijke voedselstrategie. Rikolto heeft van bij de start in 2015 een belangrijke faciliterende rol opgenomen in de ontwikkeling van Food Smart Cities in Vlaanderen. Die rol manifesteert zich in de eerste plaats in de trekkerspositie van Rikolto bij de opstart van stedelijke voedselstrategieën in een aantal grote Vlaamse steden zoals Gent, Antwerpen en Leuven. De voedselstrategieën vormden tevens een bron van inspiratie voor nieuwe projecten in en rond Vlaamse steden.

Food Smart Cities is de kapstok waar in de periode 2017-2021 heel wat nieuwe initiatieven aan zijn opgehangen. Tabel 1 illustreert de diversiteit van de initiatieven. De tabel omvat zeker niet alle initiatieven, maar geeft aan hoe Food Smart Cities is ingebed in zeer diverse projecten van Rikolto. Rikolto is op verschillende manieren betrokken was bij Food Smart City projecten over heel Vlaanderen. Rikolto was onder meer partner van de EcoFoodMap, een project in het kader van EIT FOOD³. De EcoFoodMap is een interactieve tool die het voedselsysteem in en rond Leuven in kaart brengt en kan beschouwd worden als een rechtstreekse uitloper van de Leuvense voedselstrategie. Ook het pilootproject Kort'om is indirect geboren in de schoot van Food Smart Cities, meer bepaald binnen het kader van de Leuvense voedselstrategie.

Tabel 1: Illustratie van de diversiteit van initiatieven van Rikolto gerelateerd aan Food Smart Cities

Naam initiatief	Betrokkenheid Rikolto	Start initiatief	Type project
EcoFoodMap	Projectpartner	2020	EIT FOOD
Robin Food	Partner	2020	
Kortom Leuven	Initiatiefnemer		Piloot Rikolto
Robin Food @school in Leuven	Initiatiefnemer	2021	Proefproject voor soep op school in 3 Leuvense basisscholen
SchoolFoodCouncils in Antwerpen, Brugge, Leuven en Gent	Initiatiefnemer	2017	
Ontwikkeling en participatie voedselstrategie in Leuven	werfleider	2019	Opstart programma 8 binnen Leuven 2030, duurzaam en gezond eten (5 werven) – werfleider is Rikolto
Ontwikkeling lerend netwerk steden	Facilitator en initiatiefnemer	2020	Uitwisseling over voedingsbeleid in lokaal onderwijs voor 4 pilootsteden

³ EIT Food is een Europese Kennis- en Innovatiegemeenschap, of European Knowledge and Innovation Community (KIC)

Het uitschrijven van voedselstrategieën vereist samenwerking tussen heel wat actoren in de stedelijke omgeving. Het is dan ook bij uitstek een domein waar multistakeholder interactie de basis vormt voor succes. Het concept 'Food Smart Cities' werd tijdens de Milaan top in 2015 in het leven geroepen, en is uitgegroeid tot een wereldwijd netwerk van steden die werk maken van duurzame voedselstrategieën. Rikolto International is in heel wat steden actief waar dergelijke voedselstrategieën worden uitgerold. Dat levert heel wat opportuniteit voor samenwerking over de grenzen heen. Rikolto heeft door haar internationale structuur een sleutelpositie om deze internationale dialoog te faciliteren. De [website van Rikolto International](#) geeft een overzicht van de 19 steden wereldwijd waar Rikolto momenteel actief is rond Food Smart Cities.

Food Smart Cities kadert expliciet binnen diverse Sustainable Development Goals (SDGs) waaronder Geen honger (SDG2), Goede gezondheid en welzijn (SDG 3), Duurzame steden en gemeenschappen (SDG 11), en Verantwoorde consumptie en productie (SDG 12).

Impact op niveau van landbouworganisaties

Een voedselstrategie is een proces waarbij burgers, beleidsmakers, boeren en andere lokale actoren nadenken over hoe het voedselsysteem kan veranderd worden en welke acties er nodig zijn om die verandering te realiseren. Het is in deze context evident dat landbouworganisaties betrokken zijn bij het uitschrijven van stedelijke voedselstrategieën en dat landbouworganisaties deel uitmaken van bestuursorganen of werkgroepen die de implementatie van stedelijke voedselstrategieën moeten garanderen of faciliteren.

De directe betrokkenheid van landbouworganisaties in het uitschrijven van de voedselstrategie is vanzelfsprekend, maar terzelfdertijd geen eenvoudig proces. Er dient immers consensus te worden gevonden over het begrip duurzame voedselproductie en -consumptie. Niet alle maatschappelijke actoren zitten daarbij op dezelfde golflengte. Er zijn heel wat verschillende stemmen in het debat. Zo zijn er actoren die pleiten voor meer kleinschalige landbouw en biologische landbouw terwijl anderen de nadruk leggen op duurzaam intensifiëren. Daarnaast is het, op basis van de wetenschappelijke inzichten, evident dat ook de matiging van de vleesconsumptie op de agenda staat van een voedselstrategie. Dat betreft thema's waar landbouwers, landbouworganisaties en maatschappelijke belangengroepen niet altijd op één lijn zitten.

Rikolto was actief betrokken bij de uitwerking van de eerste voedselstrategie in Vlaanderen, met name in Gent⁴. Rikolto heeft daarbij heel wat expertise opgedaan inzake het samenbrengen van actoren, met inbegrip van het belang van landbouworganisaties voor het realiseren van een gedragen voedselstrategie. Deze kennis is een meerwaarde geweest voor het uitrollen van gedragen voedselstrategieën in andere Vlaamse steden. In deze context is in Leuven bijvoorbeeld expliciet geopteerd voor een participatief proces voorafgaand aan het neerschrijven van de Leuvense voedselstrategie.

Ook het partnerschap van Rikolto in Voedsel Anders maakt dat de organisatie binnen de context van stedelijke voedselstrategieën een waardevolle netwerkpartner is. Rikolto levert bijvoorbeeld input inzake een evenwichtige vertegenwoordiging van organisaties in lokale voedselraden en is een facilitator voor de doorstroom van informatie naar organisaties als BioForum, Boeren&Buren, BBL, CSA netwerk, velt, WERVEL, Voedselteams en natuurlandpunt.

⁴ De details over de betrokkenheid bij de lancering van de voedselstrategie in Gent zijn niet opgenomen in dit rapport. Deze dateren van vorige programma-periode.

Impact op institutioneel niveau

Voor de impact van Food Smart Cities op het institutioneel niveau is een opdeling tussen lokaal, nationaal en internationaal niveau zeer relevant. Op lokaal niveau beschouwen we hoe Rikolto de rol opneemt van katalysator, facilitator en coördinator in de uitbouw van voedselstrategieën en bespreken we in welke mate Rikolto erin slaagt om de multistakeholderbenadering te versterken in Vlaamse steden. Op nationaal niveau ligt het accent op de mate waarin dergelijke projecten beleid kunnen sturen in de richting van meer duurzame voedselsystemen en hoe Rikolto structureel bijdraagt aan de ontwikkeling van Food Smart Cities en lokale voedselstrategieën. Tenslotte reflecteren we op de unieke positie van Rikolto inzake de globale ontwikkeling van de Food Smart Cities.

Lokaal niveau

Op lokaal niveau brengen voedselstrategieën stedelijke partners samen. De betrokkenheid van diverse departementen van stedelijke en gemeentelijke bestuursorganen ligt voor de hand. Een voedselstrategie heeft immers betrekking op een brede waaier aan actoren in de stedelijke omgeving: landbouwers, publieke instellingen, scholen, ondernemers in de voedingssector en burgers.

Rikolto was van bij de start betrokken bij de uitwerking van voedselstrategieën in Vlaanderen. Rikolto kon vanuit haar expertise relevante gesprekspartners voor de Stad Gent aanrijken en vanuit haar expertise in het domein van duurzame voeding, ook mee vorm geven aan Gent En Garde. Schepen Tine Heyse vat dit bondig samen in haar reflectie op de meerwaarde van Rikolto voor de uitbouw van Gent en Garde:

- ' *De ondersteuning van Rikolto was een meerwaarde in de uitbouw van onze voedselstrategie, Gent en Garde. Met hun kennis van de actoren in het voedselsysteem en de verschillende uitdagingen en opportuniteiten, konden ze onze Voedselraad ondersteunen in het maken van doordachte, strategische keuzes (Tine Heyse, Schepen Stad Gent, [website Rikolto](#)).*

Rikolto hield ook zelf de pen vast voor het uitschrijven van de voedselstrategie in Leuven, en had daarnaast een cruciale rol in de opstart van de voedsel- en landbouwadviesraad in Leuven. Zowel voor het uitschrijven van de strategie als het opstarten van de Voedsel- en Landbouwadviesraad (VLAR) in Leuven stond de participatieve dialoog centraal. Er werd een heel traject opgezet met het oog op participatie van burgers en organisaties. Dit traject werd professioneel begeleid door Levuur, en omvatte onder meer drie workshops voor het brede publiek. Deze workshops konden rekenen op heel wat belangstelling van Leuvenaars en organisaties actief in en rond Leuven. Het participatieve traject leidde niet altijd tot snel resultaat, maar heeft wel bijgedragen tot de geloofwaardigheid en autoriteit van Rikolto inzake Food Smart Cities.

Andere Vlaamse steden volgden in de loop van het 2017-2021 en ontwikkelden een voedselstrategie (bijv. Antwerpen, Brugge, Sint-Truiden en Sint-Niklaas). Niet in alle steden is de rol van de Rikolto even prominent voor de ontwikkeling van stedelijke voedselstrategieën.

De actieve betrokkenheid van Rikolto in de verschillende steden heeft geleid tot bijzonder waardevolle expertise. Zo heeft de ervaring van Gent heel wat inzichten opgeleverd die werden opgenomen bij de uitwerking van voedselstrategieën in andere steden. Zeker waar het gaat om het samenbrengen van diverse actoren, is het belangrijk om van bij de start alle belangengroepen minstens de kans te geven om deel uit te maken van het participatieve proces.

De lijst van organisaties vertegenwoordigd in de VLAR illustreert het multistakeholderkarakter van stedelijke voedselstrategieën: Boerenbond, KU Leuven, samenlevingsopbouw, content, landelijke gilden, Innovatiesteunpunt, Rikolto, UCLL, VELT, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, Interleuven,

en diverse stedelijke diensten (bevoegde schepenen, adviseur voedsel en landbouw, en volgende diensten: economie en handel, AGSL, groendienst, ruimtelijke en duurzaamheidsbeleid, samenleving).

Nationaal

Rikolto heeft de ervaring rond de ontwikkeling van stedelijke voedselstrategieën geconsolideerd door het uitschrijven van een stappenplan voor steden en gemeenten en door de ontwikkeling van een aanbod voor consultancy voor lokale overheden. Voor consultancy inzake lokale voedselstrategieën werkt Rikolto samen met andere partners, waaronder Levuur en Let Us. Levuur ontwerpt en begeleidt maatschappelijke stakeholdertrajecten op maat. Via participatie en in co-creatie loodst het bedrijven, overheden en organisaties doorheen complexe veranderprocessen. Let Us is het bedrijf van Katrien Verbeke. Let Us zet in op innovaties om het voedselsysteem te verduurzamen, door eigen projecten op te zetten, partnerships uit te bouwen of andere actoren te ondersteunen. Katrien werkte jaren voor de Stad Gent, waar zij één van de belangrijkste trekkers was van Gent en Garde.

Rikolto heeft haar expertise eveneens ingezet voor de verdieping van de werking van Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) in de thematiek van duurzame en gezonde voeding. VVSG geeft ondersteuning en advies, zowel voor de politieke mandatarissen als voor de lokale ambtenaren. Zij hebben een zeer nauwe samenwerking met de lokale besturen. De samenwerking met VVSG resulteerde onder meer in een workshop waarbij de verhalen van diverse steden aan bod kwamen: Brussel, Amsterdam, Kortrijk en regio Hoogstraten.

Voedselstrategieën geven bovendien letterlijk zuurstof aan nieuwe initiatieven in en rond steden en gemeenten. Beide pilootprojecten van Rikolto, Kort'om en Robin Food, zijn nauw verweven met stedelijke voedselstrategieën.

Stedelijke voedselstrategieën halen ook geregeld de pers. Dat geldt zeker bij internationale erkenning of specifieke acties van de steden. Zo was Gent in 2019 één van de 15 laureaten voor de Global Climate Action Award. En ook de toekenning van gronden voor stadslandbouw in regio Leuven werd opgepikt in de pers.

Analoog aan de meerwaarde van het partnerschap van Rikolto in Voedsel Anders voor een evenwichtige vertegenwoordiging van landbouworganisaties in stedelijke overlegorganen, zorgt Rikolto ook voor de doorstroom en uitwisseling van informatie met organisaties als EVA (Ethisch Vegetarisch Alternatief) en OXFAM.

Internationaal

Ervaringen van Food Smart Cities in Vlaamse steden hebben eveneens een meerwaarde in de Europese en internationale context. Zo vond het platform European Institute of Innovation & Technology (EIT) Food de weg naar Rikolto voor de ontwikkeling van de EcoFoodMap Leuven. Leuvense schepenen David Dessers stelde de ervaring van de Leuvense voedselstrategie voor op een event van de UNEP (United Nations Environment Programme). De Case van Gent en Garde werd voorgesteld als best practice in Da Nang, Vietnam (maart 2019).

Rikolto heeft in elk geval een unieke positie met betrekking tot informatiedoorstroom rond de thematiek op internationaal vlak. In deze context kan Rikolto België zowel een bijdrage leveren in de globale dialoog rond Food Smart Cities, en haar expertise verder uitbouwen. Bovendien kan Rikolto België de inzichten in andere landen vertalen naar de Vlaamse realiteit.

Reflectie van het Rikolto Team

Rikolto heeft zonder twijfel heel wat troeven in handen om haar rol op vlak van Food Smart Cities te behouden en zelfs te versterken. Rikolto heeft 'en route du parcours' heel wat partners warm gemaakt om actief het proces van Food Smart Cities in Vlaanderen vorm te geven (VELT, Foodwin, Levuur, rurant, ...). De vraag stelt zich momenteel welke rol Rikolto hier in de toekomst best opneemt en welke opdrachten beter overgelaten worden aan andere actoren.

Een aantal belangrijke vragen blijven alsnog onbeantwoord. Is het de rol van de Rikolto om als trekker te ageren voor nieuwe voedselstrategieën in Vlaanderen? Wat is de meerwaarde voor Rikolto van een directe betrokkenheid in stedelijke voedselraden? Dit zijn vaak tijdsintensieve opdrachten. Er dient zorgvuldig te worden afgewogen wat de meerwaarde is van actieve participatie.

Food Smart Cities is bovendien bij uitstek een domein waar Rikolto globaal actief is. De vraag stelt zich daarbij wat de meerwaarde is om hier internationaal sterker op in te zetten en de communicatie met andere steden actief te faciliteren.

Reflectie van de evaluator

Rikolto heeft in de afgelopen jaren baanbrekend werk verricht op vlak van Food Smart Cities in Vlaanderen. De actieve betrokkenheid in stedelijke en gemeentelijke raden draagt bij tot kennis en autoriteit van Rikolto in Vlaanderen. Rikolto België expliciteert met dit engagement ook duidelijk haar rol als bruggenbouwer tussen actoren in het voedselsysteem. In deze context heeft Rikolto duidelijk werk gemaakt van constructieve samenwerking tussen stakeholders.

Deze betrokkenheid heeft eveneens heel wat opportuniteit gecreëerd voor nieuwe projecten. Een actieve betrokkenheid in steden en gemeenten behouden is echter weinig realistisch, gezien de beperkte tijd en middelen van de organisatie. Rikolto kan wel op structureel niveau meewerken om het overzicht te bewaren over de stedelijke en gemeentelijke voedselstrategieën, en een rol opnemen als facilitator om op Europees en internationaal vlak kennis en goede praktijken te delen.

Duurzame voedselketens

Introductie

Het verduurzamen van voedselketens in België is een uitdaging waar Rikolto al heel wat jaren op inzet. Rikolto investeert daarbij zowel in het verduurzamen van de conventionele keten, als in het opstarten en faciliteren van korte keten initiatieven⁵. De korte keten wordt verder behandeld in deel 2 van dit rapport, waar Kort'om als pilootproject centraal staat.

Rikolto werkt nauw samen met de belangrijke spelers in het Vlaamse voedsellandschap: landbouworganisaties, voedingsindustrie, supermarkten en cateraars.

' Duurzame voeding in België moet de gewoonste zaak van de wereld worden: eten dat goed is voor de consument, goed voor het milieu... en goed voor de boer, zowel in België als elders op de wereld. Want ook in België worstelen boeren om te overleven. Rikolto maakt daar werk van via het verduurzamen van grootkeukens, en door samen met supermarkten en voedingsbedrijven te zoeken naar duurzame businessmodellen (website Rikolto België).

Rikolto streeft onder andere naar een meer duurzaam aankoopbeleid van de private voedingssector in België. Daarbij zijn twee indicatoren geformuleerd. Een eerste indicator focust op de aandacht van vakpers en publieke fora van de sector voor het potentieel en de haalbaarheid van een duurzaam aankoopbeleid in de retail- en voedingssector. Een tweede indicator is gericht op het aantal bedrijven dat pilootprojecten opzet en/of deelneemt aan multistakeholder activiteiten met betrekking tot duurzaam aankopen.

In deze sectie ligt de focus op de impact die Rikolto realiseert bij publieke en private stakeholders in Vlaanderen en de realisatie van multistakeholder initiatieven. Daarbij worden de resultaten van een aantal projecten onder de loep genomen: 'ik ben meer dan mijn kassaticket', 'samenwerking met voedingsindustrie en retail', en de inzichten met betrekking tot retail en catering op scholen.

Impact op niveau van landbouworganisaties

Een duurzaam voedselsysteem impliceert een keten die gezonde voeding levert aan de consument, en die natuurvriendelijke productie en eerlijke handelspraktijken inhoudt. Het hoeft geen betoog dat het belang van de landbouwsector daarbij niet kan onderschat worden. Ook in Vlaanderen is er nog heel wat werk aan de winkel als het gaat om een beter evenwicht tussen landbouw en milieu, en zijn er bijzonder grote uitdagingen op sociaaleconomisch vlak voor de landbouwer en bij uitbreiding de hele land- en tuinbouwsector.

In de acties van Rikolto ter verduurzaming van de voedselketen is de stem van landbouworganisaties echter beperkt aanwezig. Het is voornamelijk de belangen van de landbouwer en de landbouworganisaties of coöperatieven in het Zuidelijk halfvond die worden meegenomen in de samenwerking met de Belgische retail.

' Landbouworganisaties in België zijn goed georganiseerd. Zij hebben Rikolto niet nodig om banden tussen landbouwers en private actoren aan te scherpen (medewerker Rikolto).

⁵ In de korte keten is er een rechtstreekse relatie tussen producent en consument, die relatie is er in de conventionele keten niet. In de praktijk is het onderscheid vaak minder scherp en zetten landbouwers bijvoorbeeld in op zowel de korte keten (bijvoorbeeld door hoeveeverkoop) én conventionele ketens.

Toch bieden de huidige projecten van Rikolto opportuniteit om de samenwerking tussen landbouwers en landbouworganisaties enerzijds en burgers anderzijds, te versterken.

- ' *De Belgische coöperaties zijn toch net waar Rikolto eigenlijk naar streeft? Onze coöperaties zijn net het instrument dat boeren verenigt. Er zitten veel kansen in voor Rikolto in België om door samenwerking met deze coöperaties hun visie kracht bij te zetten (interview expert).*

Rikolto is wel expliciet actief op niveau van de korte keten in Vlaanderen. Dat is historisch gegroeid en gaat terug tot de opstart van Voedselteams in Vlaanderen, in 1996. Rikolto heeft nog steeds zeer nauwe banden met de werking van Voedselteams in Vlaanderen. Rikolto heeft afgelopen decennia heel wat expertise opgebouwd inzake de korte keten. Deze expertise vormde onder meer de basis voor het pilootproject Kort'om. Daarnaast bouwde Rikolto ook haar netwerk uit met diverse actoren in de korte keten die inzetten op de verbinding tussen boer en burger. Zo is er bijvoorbeeld het samenwerkingsverband met LINKED.FARM in Gent voor de ontwikkeling van een webplatform.

Rikolto heeft bovendien een plaats in de Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij (SALV) van de Vlaamse Overheid, waar de belangrijkste landbouworganisaties van Vlaanderen vertegenwoordigd zijn: Boerenbond BB, Algemeen Boerensyndicaat (ABS), Vlaams Agrarisch Centrum VAC, Koepelorganisatie voor biologische landbouw en voeding (BioForum Vlaanderen vzw), Groene Kring vzw, Ferm vzw, Vertegenwoordiging van de visserijsector (Rederscentrale cv), Rikolto, Bond Beter Leefmilieu (BBL) en Natuurpunt, Fedagrim vzw, Belgische mengvoederfabrikanten BFA (Belgian Feed Association), Federatie voedingsindustrie (Fevia Vlaanderen vzw), Unie van Zelfstandige Ondernemers (UNIZO), Verbond Belgische Tuinbouwcoöperaties (VBT), Platform voor Landbouwonderzoek, Vertegenwoordiging van het Landbouwonderwijs, Belgische Vereniging voor Onderzoek en Expertise voor de Consumenten Organisaties (BV OECO).

Impact op institutioneel niveau

Rikolto werkt met heel wat actoren in de voedselketen samen. De meest intensieve samenwerking is er met supermarkten. Daarnaast gaat Rikolto ook in dialoog met de voedingsindustrie, en zet ze in op het verduurzamen van de catering.

Samenwerking met supermarkten

Rikolto erkent de cruciale rol van supermarkten in het verduurzamen van het voedselsysteem. De grote supermarkten vertegenwoordigen bijna 80% van de totale voedselverkoop in België. In deze context kiest Rikolto bewust voor samenwerking met zowel de sectororganisatie van de Belgische retail, Comeos, als voor een nauwe samenwerking met de grote supermarkten.

Rikolto heeft in de periode 2017-2021 diverse projecten en bilaterale samenwerkingen opgezet met supermarkten om mee duurzame en inclusieve verdienmodellen te creëren. Daarbij zijn de grote Belgische supermarkten betrokken. Het gaat ook over diverse thema's met inbegrip van onder meer een verbeterde dialoog met de consument rond duurzame voeding, eiwittransitie, carbon farming, Footprint, ...

De campagne 'ik ben meer dan mijn kassaticket' is één van de meest zichtbare projecten van Rikolto met de supermarkten geweest. Het project was erop gericht de brug te slaan tussen supermarkten en (geëngageerde) burgers. Rikolto werkte een methodologie uit waarbij burgers vragen konden stellen aan de supermarkt, met het oog op het creëren van een meer gezonde en duurzame

voedselomgeving. De vijf belangrijkste supermarkten in Vlaanderen werden betrokken: Delhaize, Carrefour Market, Colruyt, LIDL en ALDI.

Het project kon rekenen op heel wat aandacht in de media, hetgeen een dergelijk initiatief meer aantrekkelijk maakt voor de betrokken supermarkten. Het project werd onder meer gerapporteerd in De Standaard, Knack, Vlaams infocentrum land- en tuinbouw (VILT) en Het Belang van Limburg; maar ook Franstalige media pikten het nieuws op met artikels in La Capitale, La Nouvelle Gazette en La Meuse. Vooral Colruyt en Delhaize kwamen in de spotlights, door de nominatie voor respectievelijk de projecten 'Pottenlikkers' en 'Superplus'.

Rikolto trok ook aan de kar voor een aantal bilaterale pilootprojecten met supermarkten. Voortbouwend op expertise van voorgaande programma's, werkte Rikolto ook in de periode 2017-2021 heel wat trajecten uit. Rikolto en Colruyt onderzochten het potentieel van diverse innovatieve pilootketens voor onder meer quinoa, zeewier, cacao en bananen. Daarnaast werd prospectie gedaan voor de opzet van pilootketens met andere supermarkten: Korte Keten bij Aldi, Carbon Farming en 'beyond chocolate' bij LidL, Lion's Footprint bij Delhaize. Een aantal projecten werden nadien ook uitgevoerd door de BV Rikolto.

De trajecten met supermarkten zijn veelal zeer tijdrovende processen, die zelden over één nacht ijs gaan. Sommige trajecten draaien schijnbaar op niets uit, maar blijken op termijn dan toch een bron van inspiratie te zijn voor nieuwe projecten. Daarenboven hebben succesvolle trajecten vaak een enorme impact, zeker indien er mogelijkheid is voor opschaling door import door andere EU-lidstaten. In die context is de effectieve impact van pilootprojecten moeilijk meetbaar en vaak onderschat.

Rikolto beoogt inclusieve verdienmodellen. Afgelopen decennium is in deze context heel wat werk verricht, en trachten steeds meer bedrijven en organisatie het concept van inclusieve verdienmodellen vorm te geven. Inclusief verwijst naar het centraal stellen van sociale waarden en normen en milieudoelstellingen, en dit in tegenstelling tot conventionele verdienmodellen waarbij winstmaximalisatie en consumenten-verwachting centraal staan. Rikolto maakte in 2020 een analyse van 15 jaar samenwerking met Colruyt Group, en maakte daarbij gebruik van een door CIAT (International Center for Tropical Agriculture) ontwikkelde methode om het inclusieve karakter van de uitgebouwde productketens te evalueren.

Een belangrijk aspect inzake impact is het delen van zowel succesverhalen als de obstakels en oorzaken van het stopzetten van bepaalde piloten. Communicatie in (vak)pers werd dan ook naar voor geschoven als een indicator voor het DGD-programma. Een analyse op gopress academic toont aan dat de combinatie van zoektermen 'Rikolto' én 'supermarkten' meer dan 140 persartikels oplevert in de periode 2017-2021⁶. Naast de media-aandacht, investeert Rikolto ook actief in de verspreiding van inzichten over aankoopbeleid van supermarkten door de deelname aan seminars.

Supermarkten werden eveneens betrokken in de schoolprojecten van Rikolto. Rikolto zette actoren in de voedingsketen aan om via innovatieve projecten meer duurzame en gezonde voeding op school te realiseren. Een concreet voorbeeld daarvan is Snack & Chill, een project dat fruit en groenten in de kijker zet als gezond en betaalbaar tussendoortje op school. Ook hier zien we dat Rikolto diverse

⁶ Een uitgebreide media-analyse valt buiten de scope van deze evaluatie.

partners samenbrengt en in beweging zet om gezonde voeding te promoten: Gezond Leven, GoodPlanet.be, Comeos, Delhaize, Aldi en Colruyt.

Samenwerking met voedingsindustrie

De uitbouw van innovatieve pilootketens gaat hand in hand met de dialoog met de voedingsindustrie. Gedetailleerde informatie over deze samenwerking ontbreekt in de interne rapporten die werden overgemaakt voor de evaluatie. Er is in de projectfiche (N°4) sprake van onder meer Mars, Tony's Chocolonely, Puratos, Neuhaus, Puratos, Mondelez, Sopex en Solid.

In het vorige programma (tot 2017), meer bepaald in het kader van Foodture, was er een samenwerkingsverband tussen Vredeseilanden, FEVIA, Fairtrade Belgium, Kaaitheater, Boerenbond en The Shift. Met het wegvallen van dit project lijken de banden met FEVIA ook afgezwakt. De poging tot het introduceren van een Green Deal 'duurzame en gezonde voeding op school' bracht Rikolto en FEVIA terug samen rond de tafel. De Green Deal kon niet rekenen op de steun van toenmalig minister van Omgeving en Landbouw Joke Schauvliege. Na een jaar van voorbereidende gesprekken werd het voorstel van deze Green Deal eind 2018 van tafel geveegd. Er is geen officiële reden geformuleerd waarom deze werd afgeblazen.

Samenwerking met cateraars

Rikolto werkt al sinds 2006 op de thematiek van catering en grootkeukens. Ze hanteert daarbij zes principes als leidraad: minder vlees en meer plantaardig, duurzame vis, seizoens- en lokaalgebonden, producten uit eerlijke handel, producten uit duurzame productiemethoden en minder voedselverspilling/verlies en afval.

Het verduurzamen van cateraars kreeg in het programma 2017 – 2021 voornamelijk gestalte binnen de schoolcontext, waar het een onderdeel vormt van het project goodfood@school. Rikolto wil cateraars daarbij aansporen om bewust te kiezen voor duurzame en gezonde voeding op school. Uit de tussentijdse evaluatie van het DGD programma blijkt dat de grote cateraars ontbreken in de dialoog rond verduurzaming. Er is een grote onderlinge competitie tussen de cateraars. Het grote struikelblok is het gebrek aan een lastenboek voor aanbestedingsdossiers met aandacht voor duurzaamheidscriteria. Hier beoogt Rikolto structurele stappen vooruit te zetten op Vlaams niveau door het opstellen van een charter rond aanbestedingen. Het charter is een engagementsverklaring van de sector om gezonde duurzame voeding hoog op de agenda te plaatsen. Dat kan bijvoorbeeld door samen te werken aan een richtinggevend kader voor aanbestedingen. De ondertekenaars van het charter zijn verschillende cateraars en hun sectorfederatie, Horeca Vlaanderen, de onderwijsverstrekkers en de koepels van ouderverenigingen. Daarnaast werd het charter ook ondertekend door zowel toenmalig Vlaams minister van onderwijs Hilde Crevits als door de toenmalig minister van Volksgezondheid, welzijn en gezin Jo Vandeurzen.

Reflectie van het Rikolto Team

De potentiële impact van de samenwerking met (grote) spelers in de Vlaamse voedselketen op het verduurzamen van het voedselsysteem is groot. Dat geldt in het bijzonder voor de samenwerking met de supermarkten. De Vlaming koopt immers het merendeel van zijn voeding aan in supermarkten. Toch rijzen er een aantal cruciale vragen bij de projecten van Rikolto in samenwerking met supermarkten.

Een aantal Rikolto medewerkers geven aan dat de focus van de organisatie volledig zou moeten liggen op het verduurzamen van mainstream voedselketens, gezien daar potentieel de grootste winsten te

boeken zijn. Korteketenprojecten zouden dan alleen deel van de werking uitmaken in de mate dat ze ook volledig zijn ingebed in conventionele ketens, bijvoorbeeld door lokale landbouwers of lokale coöperaties 'ruimte' te geven in de rekken van supermarkten.

Verder stelt zich de vraag wat de unique selling proposition (USP), of uniek verkoopargument, van Rikolto is in deze problematiek. Waar kan Rikolto het verschil maken, en hoe kan de organisatie haar bijdrage in het verduurzamen van de keten valoriseren? Is het de opdracht van Rikolto om unieke innovatietrajecten te begeleiden, of zou de focus beter gericht zijn op de ontwikkelingen van beleidsinstrumenten die oneerlijke praktijken bestrijden?

- ' *Ik betwijfel of we met ons werk ook echt de landbouw of de voedingssector verduurzamen. Worden er effectief meer duurzame producten gekocht zodat de vraag stijgt en de sector het aanbod aanpast (respons tweedaagse Rikolto)?*

Rikolto beoogt het stimuleren van innovatie in het agri-voedingscomplex, met het doel het inbedden van duurzame en inclusieve verdienmodellen en praktijken in het voedselsysteem.

- ' *Momenteel gaat de aandacht vooral naar de retail, en minder naar de landbouwsector, de logistiek of de voedingsindustrie. Kan die keuze ook gestaafd worden met wetenschappelijke inzichten, of is de keuze eerder historisch gegroeid? (interview medewerker Rikolto)*

Deze reflectie kan ook thematisch worden doorgetrokken. Zijn er bepaalde producten die meer potentieel hebben om effectief stappen vooruit te zetten op vlak van het verduurzamen van het voedingssysteem? Rikolto België zet voornamelijk in op ketens waar ze kan terugvallen op eigen expertise en een sterk netwerk, zoals cacao, koffie en bananen. Daar zijn in het kader van 'voedsel voor de toekomst' ook eiwitrijke producten bijgekomen, zoals quinoa en zeewier.

Rikolto formuleert ook drie lessen die getrokken worden uit het verduurzamen van de voedselketens. Een eerste inzicht betreft de traagheid van verandering. Innovatieve ketens opzetten vergt tijd. Het is echter niet omdat een proces tijdrovend is, dat de impact onderschat moet worden. Anderzijds wordt er soms veel tijd geïnvesteerd in trajecten die uiteindelijk niet worden geïmplementeerd. Een tweede inzicht relateert aan de impact van Rikolto in veranderingsprocessen. De bijdrage van Rikolto is zelden eenvoudig te kwantificeren. Soms levert Rikolto slechts inspiratie, die volstaat voor marktspelers om zelf onafhankelijk verder te werken. De rechtstreekse link tussen de innovatieve keten en Rikolto is dan niet meer zichtbaar. Een derde inzicht heeft te maken met opschaling. Het voordeel van de samenwerking met grote Europese supermarkten is het potentieel om, indien succesvol, op korte termijn projecten over verschillende lidstaten uit te rollen.

Tenslotte leeft er onder de medewerkers ook een zekere frustratie en ontgoocheling met betrekking tot het traject van de green deal rond gezonde voeding op school. Er is een algemeen aanvoelen dat de macht van belangengroepen de overhand hebben gehaald op het maatschappelijk belang. De situatie is echter nooit uitgesproken geweest met de betrokken partijen.

Reflectie van de evaluator

Algemeen kan gesteld worden dat Rikolto bijzonder actief samenwerkt met de grote spelers in het Vlaamse voedsellandschap. Rikolto is gekend bij zowel de bedrijven als bij de koepelorganisaties. De meeste inspanningen zijn geleverd in de retail en, in mindere mate bij de cateraars. De structurele samenwerking met primaire productie en verwerkende industrie is eerder beperkt.

Rikolto benoemt de frequentie van vermelding van de thematiek van duurzaam aankoopbeleid in de vakpers als een indicator. Het bereik in vakpers vertelt zeker iets over de relevantie van projecten voor private actoren in de voedingsketen. Het meten van de vermelding in vakpers dient echter consequent

te worden gedaan, en ook een nulpuntmeting is in deze context wenselijk. Daarnaast is media-aandacht een zeer beperkende indicator om het succes van het verduurzamen van voedselketens te meten.

De actie 'Ik ben meer dan mijn kassaticket' was veeleer een top-down project. De vraag stelt zich of dergelijke projecten niet beter in co-creatie met supermarkten worden ontwikkeld. Co-creatie heeft als nadeel dat supermarkten dan misschien hun eigen agenda te hard willen doordrukken, ten koste van de impact van het project. Voordeel van co-creatie is dat partners zich meer betrokken voelen en daardoor mogelijks meer gemotiveerd zijn om het project te doen slagen.

In de bilaterale gesprekken tussen Rikolto België en retail voor de opstart van pilootprojecten is er sprake van zeer uiteenlopende topics voor innovatie. Verduurzamen van voedingsketens kan inderdaad op heel diverse manieren. De interne rapporten vermelden onder meer koolstofboeren, klimaatmitigatie en agroforestry. De vraag stelt zich in welke mate Rikolto de expertise heeft om te evalueren of het hier om substantiële vernieuwing of verduurzaming gaat.

Rikolto heeft geen samenwerkingsverbanden met de toeleveranciers van de landbouwsector. In de context van duurzame voedselketens spelen deze bedrijven echter een zeer belangrijke rol. Landbouwers worden vandaag geconfronteerd met toenemende prijzen voor grondstoffen, die ze niet kunnen doorrekenen aan hun afnemers. Deze situatie ligt aan de basis van heel wat onzekerheid en frustratie bij de Vlaamse landbouwers. Indien Rikolto ook in België het principe van inclusieve verdienmodellen over heel de lijn wil doortrekken, dan kan men de rol van de toeleveranciers van de landbouwsector niet negeren.

Rikolto heeft een aantal projecten die een opportuniteit bieden voor nauwe(re) samenwerking met landbouworganisaties. Dat geldt bijvoorbeeld voor Snack & Chill. Hier ligt de samenwerking met landbouworganisaties voor de hand, denk maar aan het Verbond van de Belgische Tuinbouwcoöperaties (VBT) en samenwerking met de Vlaamse veilingen.

Gezonde en duurzame voeding op school

Introductie

Rikolto kiest in haar programma 2017-2021 expliciet voor het verduurzamen van voeding op scholen. De verduurzaming van voeding op school heeft heel wat deelaspecten. In de vorige sectie werd reeds ingegaan op de samenwerking van Rikolto met cateraars, om zo het voedingsaanbod op scholen te verduurzamen. Rikolto is ook effectief aanwezig in en rond Vlaamse scholen, met aandacht voor educatie en sensibilisering van leerlingen, leerkrachten en directie. Daarnaast zet Rikolto ook in op het voeren van de dialoog tussen lokale actoren. Deze doelstelling is vertaald naar het opzetten van school food councils. School Food Councils zijn werkgroepen die ideale strategieën ontwikkelen om alle scholen te betrekken. Het initieel doel was om te streven naar een diverse samenstelling van de councils, met vertegenwoordiging van lokale mensen en organisaties die een link hebben met onderwijs en/of voeding. In de praktijk blijkt dat het best is om te werken met een transversale werkgroep van de lokale overheid, soms aangevuld met andere actoren.

Het is de bedoeling dat elke stad haar eigen dynamiek ontwikkelt, op maat van haar scholen en inwoners om zo de beste manieren te vinden om duurzame, gezonde voeding de normaalste zaak van de wereld te maken. In deze context sluiten de School Food Councils ook aan bij de werking van stedelijke voedselstrategieën, en aldus bij de Food Smart City-benadering.

Verduurzamen van het aanbod op scholen vereist eveneens samenwerking met cateraars en het biedt opportuniteiten voor supermarkten. De inzichten van projecten op school worden opgenomen in beleidsadvies en beleidsvoorbereidend werk op Vlaams niveau.

De indicatoren voor het bereik van Vlaamse scholen zijn driedelig.

1. Het aantal pilotscholen met een beleid en een praktijk m.b.t. duurzame en gezonde voeding. De ondertekening van een engagementsverklaring wordt daarbij als maatstaf genomen.
2. Het aantal scholen met meer duurzame en gezonde voeding op school, geïnspireerd door good practices in de pilotscholen (light trajecten).
3. Instellingen in de Vlaamse onderwijssector berichten over duurzame voeding.

Het GoodFood@SchoolCharter omvat 10 algemene duurzaamheidsengagementen. Rikolto stelde bij de start van haar programma de zeer ambitieuze doestellingen om in elke Vlaamse school een duurzaam voedingsbeleid in werking te hebben.

Impact op niveau van landbouworganisaties

Op niveau van de scholen stellen we vast dat er geen samenwerking voorzien is met landbouworganisaties. Voedselproductie zit als thema wel vervat in een aantal lessenpakketten, maar de rechtstreekse link naar de Vlaamse landbouwer komt niet ter sprake in de projectfiches rond gezonde en duurzame voeding op school.

Boerenbond was wel betrokken partij bij de ontwikkeling van de green deal gezonde en duurzame voeding op school (zie sectie 1.2).

Ook landbouworganisaties in Vlaanderen zetten vandaag in op educatie over duurzaamheid. Dat is expliciet het geval voor Plattelandsklasse. Plattelandsklassen ontwikkelt educatief materiaal om met kinderen en jongeren, van kleuter tot en met secundair onderwijs, rond de thema's landbouw, platteland en oorsprong van de voeding te werken. Daarnaast organiseert Plattelandsklasse ook bedrijfsbezoeken. Plattelandsklassen en de educatieve werking van Rikolto op scholen zijn in die

context erg complementair. Een samenwerking zou de impact van beide organisaties potentieel kunnen versterken.

Impact op institutioneel niveau

Educatie in schoolcontext

Rikolto werkt zeer nauw en actief samen met Vlaamse scholen. De samenwerking vindt ingang op alle niveaus: directie, leerkrachtenkorps en leerlingen. Co-creatie staat daarbij centraal. Rikolto wil scholen actief betrekken bij de implementatie van projecten. Die betrokkenheid moet ook bijdragen tot de lange-termijn duurzaamheid van projecten. Co-creatie heeft zijn sterkte, maar sommige spelers vragen in de eerste plaats om begeleiding, eerder dan co-creatie. Co-creatie vraagt immers tijd, en is een zeer intensief proces.

Rikolto heeft een aantal zeer sterke partnerschappen voor de uitrol van haar scholenprogramma. Zo wordt onder meer samengewerkt met het Instituut Gezond Leven. Deze samenwerking garandeert dat de boodschap die wordt uitgedragen inzake gezonde voeding ook geheel in lijn is met de richtlijnen van de overheid inzake gezonde voeding. Ook de samenwerking met MOS (Milieu Op School) Gezond Leven en de inbedding van leerprogramma's in KlasCement zijn zeer waardevol.

Inclusie staat centraal in de werking op scholen. Dit manifesteert zich onder meer in de aandacht voor kansarme scholieren, en het betaalbaar en toegankelijk maken van gezonde en duurzame voeding voor alle leerlingen.

Rikolto kiest ervoor om vanaf 2020 actief samen te werken rond de thematiek van duurzame en gezonde voeding met de scholenkoepel GO van de Vlaamse Overheid. Dat is een structurele samenwerking en op die manier kan Rikolto een zeer grote groep scholen in Vlaanderen bereiken.

Lokaal beleid – school food councils

Het oprichten van school food councils is een proces van vallen en opstaan. Continuïteit garanderen houdt in dat deze councils worden ingebed in bestaande structuren. Dat kan bijvoorbeeld door inbedding van de council in departementen op stadsniveau. In deze context is er een nauwe samenhang tussen de acties van Rikolto op niveau van scholen en haar engagement in Food Smart Cities. In Leuven, waar de food council opnieuw werd opgestart, blijkt dat alvast een goede keuze.

Vlaams Beleid

Rikolto werkt nu al samen met het departement onderwijs van de Vlaamse Overheid. De inzichten van de lopende projecten stromen door naar het Vlaamse beleidsniveau. Toch is er nog veel winst te boeken door nauwere wisselwerking met andere departementen, zoals de departementen 'gezondheid en welzijn', 'omgeving' en 'landbouw'.

Reflectie van het Rikolto Team

De bezorgdheid wordt geuit dat Rikolto de grip verliest op het traject met scholen. Enerzijds is het bijzonder positief dat overheidsorganisaties de leiding willen overnemen. Het betreft dan onder meer Gezond Leven, MOS en GO!. Anderzijds stelt zich de vraag in welke mate Rikolto dan nog zal kunnen wegen op deze trajecten.

Het traject van de green deal 'duurzame en gezonde voeding' leert dat het geen evidentie is om alle partijen in Vlaanderen – landbouworganisaties, verwerkende industrie, onderwijs, .. – op dezelfde lijn te krijgen. Een aandachtspunt is de noodzaak van een eenduidige definitie van duurzame voeding op niveau van de Vlaamse Overheid. Dit hiaat is deels opgenomen door de uitbreiding van de Voedingsdriehoek met een component duurzaamheid.

De vraag stelt zich eveneens in welke mate Rikolto ook zelf aanwezig moet zijn in de scholen. Het team dat nu al aanwezig is op scholen ziet daar zeker de meerwaarde van in. Rikolto heeft in verschillende steden pilotscholen geselecteerd en begeleid. Pilotprojecten met scholen vereist dat je effectief aanwezig bent op de school. Een tegenargument hier is dat deze aanwezigheid op scholen zeer tijdsintensief is. Mogelijk zijn er andere actoren die beter geschikt zijn om de pilotprojecten uit te voeren in de school.

Tenslotte stellen Rikolto medewerkers zich ook de vraag wat de impact is van school food councils. Een beter inzicht in de succesfactoren van deze councils en het beschrijven van de trajecten in diverse steden en gemeenten kan helpen om in de toekomst meer doelgericht school food councils op te starten en de werking van bestaande school food councils te evalueren en bij te sturen.

Reflectie en conclusie van de evaluator

Rikolto stelde een aantal indicatoren voorop inzake gezonde en duurzame voeding op school. Het gaat daarbij om (1) het ondertekenen van een engagementsverklaring, (2) (light) trajecten rond duurzame en gezonde voeding op school, (3) berichtgeving van de Vlaamse overheid rond duurzame voeding. Daar bovenop stelde Rikolto bij de start van haar programma de zeer ambitieuze doestellingen om in elke Vlaamse school een duurzaam voedingsbeleid in werking te hebben. Het is een zinvolle oefening om de indicatoren van die projecten onder de loep te nemen en van daaruit een zelfreflectie te maken over de accenten die Rikolto wil leggen en de gepaste indicatoren te identificeren voor toekomstige programma's.

Veel scholen in Vlaanderen investeren, los van de pilotprojecten van Rikolto, toch in duurzame en gezonde voeding. Zij vallen buiten de impactsmeting. Een grondige analyse van de spelers en acties in Vlaanderen alsook lessen uit andere (lid)staten kan helpen om de doelstellingen scherper te stellen en de positie van Rikolto inzake goodfood@school te herdefiniëren.

Het is opmerkelijk dat de lerarenopleiding als structurele partner ontbreekt voor Rikolto. De lerarenopleiding is een cruciale schakel in de vorming van toekomstige leerkrachten en de navorming van het huidige lerarenkorps. Eenzelfde reflectie geldt voor de samenwerking met Plattelandsklassen.

In het kader van inclusieve verdienmodellen, met het accent op duurzame economische verdienmodellen, is het een piste om een derde partij in te schakelen die pilotprojecten uitrolt in de school. Dat geeft Rikolto meer ruimte om te focussen op de methodologie en opvolging van pilotprojecten.

Ondernemerschap van jongeren

Introductie

Rikolto beoogt het activeren en ondersteunen van jonge potentiële ondernemers als eigenaars van een duurzame voedseltransitie. Jongeren worden daarbij gezien als changemakers. Generation Food vloeit voort uit de lokale voedselstrategie van Leuven en geeft invulling aan één van de 7 strategische doelstellingen, met name het stimuleren van innovatie voor duurzame landbouw en voeding. Met bottom-up (sociale) innovatieve projecten wil Rikolto het voedselsysteem duurzamer en eerlijker maken. De rol van een nieuwe (jonge) generatie startende ondernemers wordt daarbij als cruciaal beschouwd. Generation Food wil nieuwe ondernemers activeren en hun slaagkansen vergroten (SDG 8: waardig werk en economische groei), met een focus op duurzaamheid en voeding en met een blik op de toekomst (SDG 11: duurzame steden & SDG12: verantwoorde productie en consumptie).

Rikolto geeft invulling aan deze strategische doelstelling door het opzetten van een voeding- en landbouw pre-incubator in Leuven, genaamd Generation Food. Verschillende organisaties gaan de samenwerking aan: Provincie Vlaams-Brabant, Boerenbond, PROEF, Stad Leuven, KU Leuven, EIT Food, KBC, UCLL en Rikolto. Een aantal andere organisaties worden benoemd, zoals Enactus en Trividend. Generation Food omvat diverse fora van interactie: Hackatons, Dinner Hack, Makeathon, Forum (lezingen), Masterclasses, Testlabs, summit en een internationaal platform.

Daarnaast bereikt Rikolto ook jongeren door aanwezig te zijn in het hoger onderwijs in Vlaanderen. Rikolto heeft nauwe banden opgebouwd met diverse beroepsopleidingen en hogescholen waaronder UCLL, Vives, Howest en Ter Groene Poorten. Het betreft de opleidingen voeding- en diëtetiek, marketing, management, IT, en keuken-restaurant.

Impact op niveau van landbouworganisaties

Boerenbond was van bij de start een zeer actieve en betrokken partner. Het Generation Food team kan rekenen op een zeer enthousiaste medewerker bij Boerenbond. Dit zorgt er eveneens voor dat het project erkenning en bekendheid krijgt bij het brede landbouwnetwerk in Vlaanderen. Boerenbond neemt Generation Food events op in haar communicatie op de website en op sociale media. Zo ontstaan er ook linken met andere innovatieve projecten in Vlaanderen. Het netwerk-event rond eiwitrijke teelten, dat plaats vond op 25 september 2021 in Oudenaarde, is daar een mooi voorbeeld van. Het event was een samenwerking tussen ILVO, Generation Food en Boerenbond. Een ander voorbeeld is de samenwerking tussen Generation Food en het Europese consortium Newbie, waarbij de focus ligt op nieuwkomers in de landbouw. Beide teams sloegen in september 2020 de handen in elkaar voor de organisatie van een masterclass 'personeel in een landbouwbedrijf'.

Het besluit van Boerenbond om de coördinatie van Generation Food over te nemen van Rikolto is ook een duidelijk signaal dat dit project gedragen wordt door de landbouworganisatie. Dat geldt ook voor de goedkeuring van Generation Food als één van de vlaggenschip-projecten van de Vlaamse voedselstrategie. Dergelijke erkenning draagt eveneens bij tot de positie van Rikolto in het Vlaamse voedsel- en landbouwlandschap.

Impact op institutioneel niveau

Organisaties betrokken bij Generation Food

Voor Generation Food werkt Rikolto met een duidelijk afgebakende kern van partners. Er is een officiële stuurgroep waar engagementen geformaliseerd worden. Generation Food heeft de verdienste om diverse organisaties in Vlaanderen samen te brengen rond ondernemerschap in de voedselketen.

De website geeft aan dat het Generation Food een verzameling is van heel uiteenlopende activiteiten die zowel jongeren aanspreken als experts in de Vlaamse voedingssector. Generation Food slaagt erin experts, adviseurs en ondernemers in dialoog te brengen met jongeren. De thema's die worden behandeld onder Generation Food zijn bijzonder divers en omvat onder meer gepersonaliseerde voeding, peulvruchten, personeel in de landbouw en de toekomst van voeding.

Generation Food leidt direct en indirect ook tot innovatie in het Vlaams voedsellandschap. Zo was een Generation Food dinnerhack de initiële aanleiding voor Noémie en Winnie om het bedrijf '[Beanlife](#)' op te starten, een bedrijf dat inzet op plantaardige eiwitten.

Bereik van studenten

Naast de samenwerking met scholen in het kader van [goodfood@school](#), is Rikolto ook aanwezig op een aantal Vlaamse professionele opleiding in het secundair en hoger onderwijs. De samenwerking met de koksopleidingen van Ter Groene Poorten is bijzonder relevant voor de diverse doelstellingen van Rikolto. Ter Groene Poorten leidt jongeren op tot onder meer chefs en medewerkers van grootkeukens. Deze jongeren inzichten aanbrengen rond duurzame en gezonde voeding kan een belangrijke hefboom betekenen voor een meer duurzame toekomst.

Rikolto wordt ook gevraagd voor gastlessen en stagebegeleiding van studenten uit de opleiding voeding en diëtetiek. Hier geldt dezelfde reflectie als voor de koksopleiding. Het is een meerwaarde dat toekomstige gezondheidswerkers hun blik op duurzame voedselsystemen verruimen.

Mede dankzij de succesvolle samenwerking in Generation Food, werkt Rikolto ook samen met de opleidingen marketing, management en IT van de UCLL.

Internationaal

Generation Food heeft eveneens een impact gehad buiten Europa. Neventrajecten in het globale Zuiden zijn gericht op het enthousiasmeren en activeren van jongeren, waarvoor de agrovoedingssector met zijn lage en onzekere lonen, steeds minder aantrekkelijk wordt. Generation Food kreeg onder meer de vorm van een bootcamp in Arusha (Tanzania) en een incubator in Ouagadougou (Burkina Faso).

In Arusha namen 70 jongeren deel aan een Bootcamp van twee weken om hun voedselsysteem te verduurzamen. Het doel was vooral de jonge entrepreneurs middelen aanreiken om hun innovatieve ideeën te volbrengen. De bootcamp bestond uit interactieve workshops met begeleiding alsook het bezoeken van succesvolle entrepreneurs die al een impact hadden op het voedselsysteem in Arusha. Tijdens de twee weken waren er getuigenissen van inspirerende sprekers en stakeholders. Zij spraken over hun ervaringen, inzichten en wat er nodig is om een succesvolle onderneming te starten. De jongeren kregen de kans om zoveel mogelijk vragen te stellen. Daar maakten de jongeren ook gebruik van: hoe krijg je toegang tot middelen om je bedrijf te starten? Hoe kan je starten als voedselverwerker? Hoe kan je je bedrijf verduurzamen?

In Ouagadougou werd een Generation Food incubator gelanceerd, op basis van de ervaring van Generation Food in Vlaanderen. De incubator omvat een 2-jarig programma met onder meer een tweedaagse hackathon, een half jaar trainingsprogramma en een coachingstraject.

Reflectie van het Rikolto Team

Het opstarten van Generation Food verliep relatief traag, en het opzetten van de activiteiten was sterk gebonden aan de tijdsbesteding en de persoonlijke motivatie van de betrokken leden in het Generation Food team. Het draagvlak was echter wel groot.

Drie aandachtspunten komen naar boven bij de Rikolto medewerkers. Ten eerste is er het evenwicht tussen het participatief proces, waarbij iedereen input kan leveren, versus effectief actie ondernemen. Ten tweede heerst er een grote tevredenheid over de internationale interesse voor Generation Food. Het project reikt verder dan Vlaanderen. Ten derde is er de noodzaak van eventmanagement om de activiteiten van Generation Food te realiseren. Dat vergt enorm veel tijd en is zeker niet altijd gemakkelijk te combineren met projectmanagement.

Reflectie van de evaluator

Het is niet eenvoudig de werkelijke impact van Generation Food te meten. Een overzicht van alle betrokken organisaties en personen ontbreekt. Het zou een optie kunnen zijn om vanuit de website of het platform van Generation Food te werken met registraties en een nieuwsbrief om zo een echt netwerk van jongeren uit te bouwen.

Het partnerschap van Generation Food is ook niet volledig duidelijk. Enactus en Trividend worden bij de opstart genoemd in het partnerschap, maar het is niet duidelijk of ze ook effectieve partners zijn en wat hun rol dan precies is.

Indien Rikolto ook in de toekomst verder wil inzetten op jongeren, dan is een dialoog met jeugdwerk Vlaanderen zeker opportuun. Jeugdwerk Vlaanderen bereikt meer dan een miljoen Vlaamse jongeren. Hoewel voeding geen expliciet thema is voor jeugdwerk Vlaanderen, is het wel een domein waar heel wat acties van de betrokken jongeren aan verbonden zijn, denk maar aan de restaurantdagen van jeugdbewegingen, wafelverkopen, voeding op kamp, ...

Rikolto heeft ook (nog) geen directe samenwerking met Groene Kring, de overkoepelende jongerenorganisatie in de Vlaamse land- en tuinbouwsector. Generation Food biedt een kans voor dergelijke samenwerking. In het verduurzamen van de het voedselsysteem is het immers belangrijk om ook rekening te houden met de noden en bezorgdheden van de jonge landbouwers.

2. Draagvlak voor duurzame voeding

Introductie

Rikolto beoogt met haar programma substantieel bij te dragen tot het draagvlak voor duurzame voeding in Vlaanderen. Dit vertaalt zich concreet naar informatiedoorstroom, sensibilisering en bewustmaking van burgers ten gunste van een duurzaam voedingsmodel.

Rikolto werkt daarvoor nauw samen met middenveldorganisaties met een groot draagvlak in de samenleving waaronder Landelijke Gilden, Ferm (het vroegere KVLV - Katholiek Vormingswerk voor Landelijke Vrouwen), Femma, Fairtrade Belgium, Testaankoop, en Gezinsbond.

Twee indicatoren worden benoemd: de media-aandacht van opiniërende kranten over duurzame voeding en het groeiend maatschappelijk draagvlak ten gunste van duurzame voeding. Het eerste laat zich kwantificeren in het aantal berichten in populaire kranten; voor het tweede werd het aantal paginabezoeken op de website van Rikolto als maatstaf naar voor geschoven.

Rikolto zet in België ook steeds sterker in op inclusie. Dat vertaalt zich onder meer naar de scholenwerking, waar bijzondere aandacht is voor kansarme leerlingen.

Rikolto bereikt via de scholen ook de jeugd, die op hun beurt worden benaderd om als ambassadeur voor Rikolto op te treden. Dat manifesteert zich voornamelijk in de vorm van vrijwilligers tijdens de campagnes. Daarnaast was er eveneens een poging om jongeren klaar te stomen als voedselambassadeurs op hun school.

Draagvlak creëren

Draagvlak bij landbouwers en landbouworganisaties

Rikolto werkt nauw samen met een aantal grote middenveldorganisaties die structureel verbonden zijn met landbouworganisaties. Landelijke Gilden is een vereniging voor iedereen met een hart voor het Vlaamse Platteland, en bereikt ook een groot deel van de Vlaamse landbouwers. Ferm en Femma bereiken voornamelijk vrouwen. Traditioneel waren dat vrouwen van landbouwers. Deze organisaties (Landelijke Gilden, Ferm / Femma) worden echter voornamelijk betrokken bij de campagne om bij te dragen tot het bereik van projecten, niet op structurele samenwerking.

Er is als dusdanig niet expliciet aandacht om draagvlak te creëren bij landbouwers.

' De meeste Vlaamse boeren weten niet wat Rikolto is. Vredeseilanden, dat kennen ze wel. Dan zullen ze denken aan de sleutelhangars en boeren in het Zuiden. (interview expert)

Draagvlak via samenwerking met middenveldorganisaties

Het verduurzamen van de keten vergt, naast een intensieve samenwerking met retail en industrie, ook een bewustwording bij maatschappelijke spelers. In die context is het partnerschap van Rikolto in de campagne 'Ik ben meer dan mijn kassaticket' zeer relevant. Diverse middenveldorganisaties engageerde zich voor deze campagne: Fairtrade Belgium, Ferm (vroeger KVLV), FairTradeGemeente, Gezinsbond en Test Aankoop. Het initiatief geniet bovendien ook de steun van Boerenbond, Bond Beter Leefmilieu, Netwerk Bewust Verbruiken en een groeiend aantal andere organisaties.

De actieve samenwerking met een dergelijk breed palet aan Vlaamse organisaties illustreert de inspanningen van Rikolto om multistakeholder initiatieven rond duurzame voeding uit te werken. Elk van de betrokken partners kan rekenen op een groot bereik in Vlaanderen. Belangrijk is daarbij ook te vermelden dat de partners niet volledig op dezelfde golflengte zitten inzake duurzame voedselsystemen. Zo staan Boerenbond en Bond Beter Leefmilieu in een aantal politieke dossiers

tegenover elkaar. Het is een verdienste van Rikolto om deze partijen voor een sensibiliserend project als 'ik ben meer dan mijn kassaticket' toch samen rond de tafel te krijgen.

Rikolto ambieerde een traject van co-creatie met haar partners. Dat is echter niet evident gebleken. Middenveldorganisaties zijn wel bereid om projecten rond duurzame voeding op te nemen in hun communicatie aan hun leden, maar effectief actief denken over het uitwerken van projecten vergt tijd en middelen. Uit de tussentijdse evaluatie blijkt het belang om bij dergelijk partnerschap rekening te houden met de jaarprogrammatie van middenveldorganisatie. Co-creatie werkt best indien alle partners ook een meerwaarde erkennen in het actief sturen van een project.

Draagvlak via media en campagnes

Rikolto bereikt de Vlaming via haar campagnewerk en door berichtgeving in de media. In deze context is de reorganisatie van Rikolto bijzonder belangrijk geweest. In 2017, bij de start van het nieuwe programma, veranderde de organisatie niet alleen van naam, maar ook van insteek. De focus verschoof van aandacht voor boeren in het Zuiden naar duurzame voeding voor iedereen. Deze tendens was al voor de reorganisatie ingezet, maar werd in 2017 bekrachtigd.

In 2020 onderzochten een aantal studenten van UCLL in het kader van een bachelor-proef het draagvlak van Rikolto en het profiel van de burgers die effectief worden aangesproken door de boodschap van de organisatie (UCLL 2020). Uit dit onderzoek blijkt dat Rikolto voornamelijk een hoger opgeleid publiek aanspreekt. Het betref veelal ouderen (gemiddelde leeftijd van 56 jaar), met sterk lokaal engagement. Een interessante bevinding is dat sympathisanten Rikolto niet alleen steunen omwille van de problematiek waarrond gewerkt wordt, maar ook voor de waarden van de organisatie.

Rikolto is in de media veelal actief voor de voorstelling van projecten, initiatieven of campagnes. Het zijn zelden persoonlijke verhalen die daarbij in de kijker staan, maar eerder een algemene boodschap of pleidooi voor verduurzaming en een oproep aan de burger om hier aan deel te nemen.

Reflectie van het Rikolto Team

Rikolto slaagt erin om met de boodschap van 'goed eten is een recht' een breed publiek aan te spreken. Er is bij de toonaangevende pers in Vlaanderen bereidheid om deze boodschap ook op te nemen en te verspreiden. Toch is een groot deel van de burgers nog niet vertrouwd met de nieuwe aanpak van Rikolto. Tijdens campagnes moeten vrijwilligers nog steeds teruggrijpen naar 'Vredeseilanden' om de sympathie van de burger te winnen.

Waar Rikolto in het verleden zeer sterk aanwezig was in de straat, wil de organisatie meer inzetten op de communicatie naar het brede publiek via expert-ambassadeurs. Deze laatste groep zijn mensen die bewust professioneel of vanuit persoonlijke overtuiging de visie van Rikolto ondersteunen.

Reflectie van de evaluator

Rikolto heeft in de afgelopen programma-periode een duidelijke weg ingeslagen, waarbij de klemtoon wordt verlegd van de landbouwer in het Zuiden naar een meer holistische benadering van het voedselsysteem. Dat is ambitieus, en levert enorm veel opportuniteit en een grote potentiële maatschappelijke meerwaarde. De burger ziet deze ambitie ook weerspiegeld in de projecten waarvoor Rikolto zich engageert.

Maar het verbreden van de doelstelling van de organisatie houdt ook valkuilen in. Er zijn immers heel wat aspecten van duurzame voedselsystemen waarover geen eensgezindheid bestaat in de samenleving en waar zelfs vanuit wetenschappelijk standpunt heel wat nuance gemaakt dient te worden. Hoe sterker Rikolto zich profileert in multistakeholderoverleg in Vlaanderen, hoe meer de

druk zal toenemen om standpunten te formuleren rond bepaalde thema's. Een duidelijke afbakening van het werkdomein en verantwoording van bepaalde standpunten in het debat rond duurzame voedselsystemen zal ook een meerwaarde zijn om de boodschap van de organisatie te communiceren aan middenveldorganisaties, in campagnes en in de media.

In het creëren van draagvlak zijn er nog twee pistes waarop verder gebouwd kan worden. Enerzijds wil de burger persoonlijke verhalen, bij voorkeur met een positieve boodschap. Media zijn in de eerste plaats verhalenvertellers.

' *Media zijn niet geïnteresseerd in campagnes van organisaties. De media wil een verhaal brengen van mensen. Dat kan een boer zijn die iets nieuws probeert – een nieuw gewas bijvoorbeeld – of burgers die samen een wijktuin aanleggen (interview).*

Anderzijds is er voor Rikolto ook heel wat ruimte als verbindende partner in transdisciplinair onderzoek in het domein van duurzame voedselsystemen. Er zijn nog heel wat misverstanden. Het bevorderen van duurzame voedselsystemen en het creëren van een draagvlak bij burgers houdt ook in dat een organisatie als Rikolto over onderzoek communiceert. De Europese Commissie benadrukt bovendien steeds meer het multi-actor karakter van projectvoorstellen, onder meer in het kader van Horizon Europe. Dit creëert een opportuniteit voor Rikolto.

Tenslotte is het opmerkelijk dat er geen partnerschap is tussen Rikolto en VLAM. VLAM is het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing, een extern verzelfstandigd agentschap van het beleidsdomein landbouw en visserij van de Vlaamse Overheid. VLAM voert promotie voor de producten en diensten van de sectoren landbouw, tuinbouw, visserij en agromarketing. Hoewel de insteek van VLAM verschilt van Rikolto, zet VLAM ook zeer sterk in op de verbinding tussen boer en burger in Vlaanderen.

3. Pilootprojecten Rikolto

Kort'om Leuven

Omschrijving

Kort'om werd opgezet als een lokaal distributieplatform om lokale landbouwers te connecteren met winkels, supermarkten restaurants en industriële keukens / cateraars in en rond Leuven. De kern van Kort'om Leuven bestaat uit een aan lokale landbouwers die samenwerken met Rikolto en de Stad Leuven. Kort'om is een pilootproject om nieuwe innovatieve verdienmodellen voor lokale landbouwers uit te testen. Het doel van het project is het garanderen van eerlijke prijzen voor de landbouwer en het bevorderen van duurzaamheid, samenwerking in de keten, en duurzame consumptie. Tot op heden ligt de klemtoon van Kortom op economische duurzaamheid: een eerlijke prijs voor de boer. Het ecologische en sociale aspect van duurzaamheid werd (bewust) niet van bij de start meegenomen in de uitbouw van de piloot.

Er is een coöperatieve opgericht, waar voorlopig alleen landbouwers deel van uitmaken. Ook de retail is nauw betrokken bij het project. Een aantal retailers engageren zich om af te nemen bij Kort'om en plaatsten extra informatie over producenten in winkel. Kort'om wil consumenten in en rond Leuven een betere toegang bieden tot lokale producten en de brug slaan tussen consumenten en producenten. Zo is er veel aandacht voor het verhaal achter de producten.

Kort'om heeft een aantal (structurele) partners waaronder Boerenbond, Voedselteams, Straffe Streek, Stad Leuven, RISO, Sociale Kruidenier, Innovatiesteunpunt, CERA, Foodwin, VVSG en Leuven 2030. Kort'om kadert binnen de Food Smart City cluster van Rikolto. Rikolto beoogt met Kort'om een meer transparante voedselketen. Ook de mainstream actoren worden in het pilootproject benaderd als afzetmarkt voor de korte keten.

I&S Consulting onderzocht in 2020 de social return on investment (SROI) van Kort'om Leuven. De focus lag daarbij op de meerwaarde van Kortom voor de primaire stakeholders, met name de landbouwers en de aankopers. Dit resulteerde in december 2020 in een evaluatierapport, verder gerefereerd als het SROI rapport.

Impact

Kort'om staat open voor alle landbouwers, zonder onderscheid te maken tussen landbouwpraktijken, schaalgrootte of productengamma. Het brengt organisaties samen met een diverse 'achterban' van landbouwers. Kortom is toegankelijk voor zowel de conventionele grootschalige landbouwers als voor kleinere landbouwers die uitsluitend kiezen voor de korte keten.

Het SROI rapport toont aan dat de beoogde economische meerwaarde van Kort'om niet kon worden gerealiseerd. Landbouwers blijven, ook in een context van Kort'om, veeleer prijsnemers. Er is ook voor landbouwers die als coöperant deel uitmaken van Kort'om bijzonder weinig onderhandelingsruimte over de prijs, noch aan de kant van zijn leveranciers noch aan de kant van de afnemers. De meerwaarde van Kort'om blijkt voor de landbouwer voornamelijk te spelen op vlak van zichtbaarheid en appreciatie. Kort'om kon rekenen op veel aandacht van de lokale pers, en waardering van de betrokken organisaties. Deze aandacht werd versterkt door de effecten van de covid-pandemie op de burger-consument die door de opgelegde beperkte mobiliteit steeds meer aandacht kreeg voor de lokale boer.

Kort'om was als pilootproject ook een bron van inspiratie voor andere ondernemers in het voedselsysteem en voor nieuwe projecten. Zo werden de inzichten van Kortom in Leuven opgenomen

bij de uitbouw van het platform VANIER.GENT. VANIER maakt deel uit van de coöperatie Linked.Farm, die tevens structurele partners is in Kort'om.

Kort'om is bovendien strategisch een belangrijk project dat volledige kadert binnen de visie van Rikolto België om in te zetten op inclusieve verdienmodellen. Ondanks het feit dat Kort'om nog geen betere prijs oplevert voor de producent, is er binnen Kort'om immers veel aandacht voor transparantie, samenwerking in de keten en co-creatie.

Reflecties van Rikolto Team

Kort'om wordt algemeen beschouwd als een zeer waardevol project, waarbij Rikolto er is slaagt om constructief samen te werken met Vlaamse landbouwers, en de verbinding te maken tussen landbouwers enerzijds en retail, cateraars en burgers anderzijds.

Kort'om is ook expliciet een pilootproject, waarbij het van bij de start de intentie is geweest om dit na verloop van tijd los te laten. Er is een bezorgdheid dat eens een dergelijk project wordt losgelaten, de kernwaarden van het initieel project naar de achtergrond verschuiven.

' Het zal altijd zoeken zijn naar een balans tussen de maatschappelijke en commerciële belangen. Als het niet economisch rendabel is, zal het ook niet blijven bestaan. (Rikolto medewerker)

Er is bij Kort'om bewust gekozen om de ecologische en sociale aspecten van inclusieve verdienmodellen niet meteen aan te pakken. Dat laat toe het project open te stellen voor alle landbouwers en dwingt Rikolto niet om een positie in te nemen met betrekking tot bepaalde landbouwpraktijken. Dat neemt niet weg dat Rikolto medewerkers zelf op zoek zijn naar hoe men hier in de toekomst mee kan omgaan.

Reflectie van de evaluator

Kort'om beantwoordt aan een maatschappelijke vraag voor een korteketenproject waarbij de landbouwer effectief een stem heeft. Het traject voor de opstart van Kort'om is zeer leerrijk voor nieuwe initiatieven, zowel in Vlaanderen als daarbuiten. Ook het proces waarbij Kort'om evolueert van een pilootproject naar een zelf-bedruipende coöperatieve is zeer waardevol.

Het SROI rapport toont met een forecast assessment sterktes en zwaktes aan van Kort'om. Dat draagt zonder meer bij tot de evaluatie en mogelijkheden voor bijsturing van het project. Het document is echter niet geschikt voor bredere communicatie naar externen. Een dergelijk vlot leesbare reflectie op Kort'om ontbreekt nog. Er zijn verschillende argumenten te noemen om dit alsnog op te nemen. Een gedetailleerde rapportering van het traject helpt om inzichten te benoemen en intern lessen te trekken uit het traject. Zo kunnen ook Rikolto medewerkers die niet betrokken waren bij het Kort'om, of nieuwe medewerkers, een goed beeld krijgen van het project. Daarnaast kan een goede rapportering van het traject ook bijdragen om vanuit deze expertise nieuwe samenwerkingsverbanden aan te gaan, zowel in Vlaanderen als voor Europese projectaanvragen. Het eindresultaat, met name het webplatform, is op zich immers niet zo innovatief. De meerwaarde voor toekomstig werk van Rikolto zit in het traject dat werd doorlopen om Kort'om te ontwikkelen.

Robin Food

Omschrijving

Robin Food is ontstaan als reactie op twee tendensen in de samenleving. Enerzijds zijn er steeds grote voedseloverschotten bij veilingen en boeren. In Vlaanderen is voedselverspilling- en verlies goed voor ongeveer 11% van het voedsel. De verdeling is daarbij gelijkmatig gespreid over productie, consumptie en verwerking. Enorm veel groenten en fruit halen het niet tot in de winkelrekken. Ze worden dikwijls vernietigd of weggegooid terwijl ze nog perfect eetbaar zijn. Anderzijds is er een groeiende groep mensen met te weinig middelen, die geen toegang tot gezonde voeding heeft. Door Covid-19 werd dit onevenwicht uitvergroet.

Om iets zinvol te doen met dit hardnekkig proces van weggooien, startte “Robin Food” op. Robin Food is ontstaan als partnerschap tussen de Vlaamse Overheid, EIT Food, provincie Vlaams-Brabant, Rikolto, enVie, De Wroeter, depot Margo, solikoop, content, Buurtcentra Leuven en Buurthuis 't Lampeke. EnVie is al van voor de Covid pandemie actief als verwerker van reststromen van groenten. EIT FOOD creëerde een opportuniteit voor Rikolto om een pilootproject uit te bouwen rond de activiteiten van EnVie. De partners werken samen om groente- & fruitoverschotten te verwerken tot volwaardige, kwaliteitsvolle en lekkere voedingsproducten (sap/soep/saus). Ze brengen de Robin Food-producten op de markt zowel via verkoop in de reguliere distributie als via verdeling aan de kwetsbare groepen.

Impact

Robin Food wordt getrokken door een uniek partnerschap van middenveldorganisaties, beleid, distributie en een verwerkend bedrijf. Door de verwerking van restafval levert Robin Food een directe bijdrage in de strijd tegen voedselverspilling. Alleen al in de periode maart 2020 – november 2020 werden meer dan 30.000 kg groente-overschotten verwerkt tot soep. Er werd in de periode maart – juli 2020 bijna 100.000 liter soep geproduceerd.

Het aspect van sociale inclusie staat centraal in Robin Food. De samenwerking met RISO was in deze context zeer belangrijk. Door de economische schok die de COVID-19-crisis teweegbracht groeide de vraag naar voedselhulp in Vlaanderen. Voedselhulporganisaties en sociale kruideniers zagen een toename van de vraag, terwijl er minder overschotten kwamen via de supermarkten. 100.000 liter soep zal op zich de problematiek niet oplossen, maar toont wel aan dat er potentieel zit in structurele samenwerking tussen sociale organisaties en private spelers in de voedselketen.

Robin Food geeft zuurstof aan innovatie in de keten. Steeds meer spelers in de voedselketen zoeken naar manieren om meerwaarde te creëren op het raakvlak van ‘people, planet en profit’. Naomi Smith van enVie: “ De Robin Food-soep geeft ons de kans om terug op te starten in crisistijd én te doen waar we goed in zijn: meerwaarde voor het milieu creëren met een lekker product en werk verschaffen aan mensen die uit een lange periode van werkloosheid komen.”

Ook de samenwerking met de REO veiling schept opportuniteit voor Rikolto, en was een win-win voor beide organisaties. De veiling werd geconfronteerd met een (tijdelijk) verlies van klanten en een toegenomen volume aan verse groenten en fruit door het begin van het seizoen. Robin Food kon dit overschot opvangen en zo voedselverlies tegengaan.

Reflecties van Rikolto Team

Robin Food was een opportuniteit die zich voordeed tijdens de pandemie. Het toont vooral aan dat Rikolto wel snel kan schakelen wanneer een dergelijke opportuniteit zich voordoet. Dat is op haar beurt te danken aan de flexibiliteit van het team en aan het brede netwerk van Rikolto met diverse actoren in Vlaanderen.

In februari 2021 publiceerde [VILT](#) vijf inzichten van Robin Food.

- Gezondheid en duurzaamheid zijn belangrijk – ook als je het financieel moeilijk hebt. Er is een enorm potentieel voor gezonde producten die makkelijk klaar te maken zijn en toegankelijk zijn via reguliere kanalen.
- Gezond is duur, ongezond goedkoop – althans dat is de perceptie. Gezond en betaalbaar? De perceptie zit nog niet helemaal mee, maar de marktkansen liggen klaar.
- Rekening houden met diversiteit = marktkansen grijpen. Het belang van de juiste boodschap op het etiket om meer doelgroepen aan te spreken.
- Makkelijk en verrassend hebben een streepje voor. Mensen laten zich verleiden door gemak. Dat geldt voor zowat alle consumenten, maar zeker voor wie een hoofd vol financiële en andere zorgen heeft.
- Met overschotten werken, brengt uitdagingen met zich mee. “Het ophalen van overtollige verse producten bij supermarkten, brengt grote uitdagingen met zich mee”, zegt Amy Verbeke. “Verse producten opnieuw transporteren en stockeren in optimale staat, doet de kosten snel oplopen, wat de economische leefbaarheid van het model onder druk zet. In België komen de overtollige groenten en fruit daarom direct via de groente- en fruitveilingen, wat de logistiek vereenvoudigt en dus de kosten laag houdt.”

Reflectie van de evaluator

Robin Food past perfect in de visie van Rikolto om in te zetten op inclusieve verdienmodellen: verdienmodellen die economisch sterk zijn en ook ecologisch en sociaal een meerwaarde opleveren. Net als voor Kort'om ontbreekt echter een weerslag van een proces. De maatschappelijke meerwaarde van Robin Food is duidelijk, maar het blijft de vraag wat Rikolto hier zelf uit haalt aan inzichten voor toekomstige projecten.

De website van Robin Food is nog steeds actief. Er is dus een bestending van het project. Deze website, robinfood.be, maakt echter geen melding meer van het afgelegde traject. Het is niet duidelijk of dat ook een expliciete keuze is van de initiatiefnemers. De inspanningen van Rikolto, alsook van de andere partners in het Robin Food project, worden op deze manier in elk geval onderkend.

4. Rikolto's reactie op de covid-19 pandemie

Veerkracht van Rikolto

Er zijn verschillende perspectieven van waaruit de veerkracht van Rikolto kan worden geanalyseerd. We baseren ons op een studie door iPropeller en ngo-federatie, een reflectie op de projecten van Rikolto tijdens de crisis en een reflectie op de interne werking van Rikolto, gebaseerd op de interviews met Rikolto medewerkers.

Report on agile organisations

In maart 2021 verscheen een publicatie van iPropeller en ngo-federatie over de wendbaarheid van ngo's in België ([iPropeller en ngo-federatie, 2021](#)). Wendbaarheid wordt daarbij gedefinieerd als het vermogen om een doeltreffende respons op verandering te bieden. Zo'n respons is doeltreffend als de organisatie daardoor uiteindelijk een grotere impact voor haar stakeholders kan realiseren. Rikolto België is een gevalstudie in dit rapport. Daarbij wordt uiteengezet in welke mate Rikolto als organisatie werk maakt van veerkracht. De analyse vertrekt van de reorganisatie van Rikolto, en belicht deze eveneens in het kader van de huidige pandemie.

De analyse benadrukt het belang van het Rikolto Global Support Team, waarin medewerkers van HR, financiële dienst, business development, fundraising, communicatie en PLA (program planning, learning & accountability) vertegenwoordigd zijn. Het Rikolto internationaal Management Team lanceerde in maart 2020 een covid response team. In april 2020 vond een eerste overleg plaats met een vertegenwoordiger uit elk land. Er werd op regelmatige basis overleg ingepland tussen de teams.

Projectwerking tijdens pandemie

Rikolto België ondernam een aantal acties als respons op de covid-pandemie. De acties situeerden zich op het domein van e-commerce en distributie, voedselverspilling en onderzoek. De organisatie van twee pilootprojecten van Rikolto zijn een duidelijke reactie op de covid-pandemie: Kort'om en Robin Food. Kort'om was reeds gelanceerd toen de pandemie uitbrak. De omzet van Kortom verdubbelde tijdens de pandemie van 10.000€ in juli 2020 tot 20.000€ in oktober 2020. Robin Food was een directe reactie op de pandemie. Zoals eerder beschreven, kwam het initiatief voor Robin Food niet vanuit Rikolto, maar was het een antwoord op een vraag vanuit EIT Food. Het is wel opmerkelijk dat Rikolto ondanks de pandemie in staat was om snel de nodige stappen te nemen om deze kans ook om te zetten in effectieve actie en de nodige partnerschappen kon opzetten.

Ook de andere projecten van Rikolto zijn ondanks de pandemie blijven verder lopen. De pandemie toonde duidelijk het belang van voeding in de samenleving. Wanneer mensen meer tijd hebben, wordt er vaak ook meer tijd besteed aan voeding: koken, bezoek een hoevewinkels, tuinieren, etc. Dit schept ook voor de toekomst kansen voor Rikolto.

Interne werking tijdens de pandemie

De covid pandemie heeft een grote impact gehad op de dagelijkse organisatie van het Rikolto team in België. In opvolging van de beleidsbeslissingen op nationaal en regionaal niveau, werd thuiswerk de norm. Dit proces is relatief vlot verlopen, al blijft het – net als voor de meeste organisaties die gedwongen telewerk hebben ingevoerd – een continue zoektocht naar een goede balans om de directe communicatie op te vangen.

Het Rikolto team is voldoende uitgerust om thuiswerk mogelijk te maken. We zien echter dat de negatieve aspecten van thuiswerk ook voor Rikolto steeds meer beginnen wegen op de interne dynamiek. Mensen hebben nood aan contact, fysieke meetings, en informele gesprekken.

Bereik van doelgroepen tijdens Covid crisis

Rikolto heeft haar professionele contacten kunnen verderzetten tijdens de crisis. Meetings en raden waar Rikolto aan deelnam als partner werden vervangen door online vergaderingen. De vergaderingen in het kader van Rikolto projecten werden ook online georganiseerd, conform de richtlijnen van de overheid. Deze snelle digitale opvolging liet continuïteit van de dagelijkse werking toe. De digitalisering van het werk legde echter een hypotheek op toevallige ontmoetingen en informele gesprekken met externen.

De consument toonde tijdens de crisis een grote interesse in voeding. Media berichtten zeer frequent over diverse projecten en initiatieven, waarbij vooral de korte keten zeer vaak het nieuws haalde. Ook Rikolto kon 'profiteren' van de toegenomen belangstelling van de consument voor de brede voedingsproblematiek. Dat kwam heel sterk tot uiting in de persbelangstelling voor Kort'om. Dat geldt in het bijzonder in regio Leuven, waar ook het stadsbestuur dit initiatief mee op de kaart zette.

Rikolto bereikte eveneens kansarmen tijdens de covid crisis. Kansarmen werden door de crisis zeer zwaar getroffen met onder meer tijdelijke werkloosheid, een problematiek van slechte of geen infrastructuur voor thuisonderwijs, en recent ook de stijgende gas- en elektriciteitsprijzen. Rikolto blijft inzetten op de voedselongelijkheid in scholen, en expliciteert de ambitie om komaf te maken met armoede die zich onder meer vertaalt naar lege brooddozen op school. Ook buiten de schoolcontext bereikte Rikolto kansarmen in de samenleving, onder meer door het Robin Food project en door kansarmoede mee op te nemen in lokale voedselstrategieën.

Naar een meer veerkrachtig voedselsysteem

Hoewel Vlaanderen nooit een probleem kende van voedselbevoorrading, leeft er bij alle actoren in de samenleving het besef dat de veerkracht van het voedselsysteem meer aandacht verdient. Dat geldt in het bijzonder voor de zwakste schakels in de samenleving. Rikolto levert daarbij zowel aan de productiezijde als aan de kant van de consumptie een bijdrage.

Het werk van Rikolto inzake inclusieve verdienmodellen illustreert hoe ketenactoren acties kunnen ondernemen om de positie van de landbouwer te versterken. Dit kent tot nog toe vooral concrete voorbeelden van ketens met primaire productie in het Zuiden. De LINK methodologie, ontwikkeld door CIAT, vindt steeds meer ingang als tool voor opvolging en evaluatie door Rikolto België. Het rapport van Rikolto over de samenwerking met Colruyt is in deze context zeer waardevol.

Ook de landbouwer in Vlaanderen, of bij uitbreiding in Europa, kan beschouwd worden als een zwakke schakel in de voedselketen. De veerkracht van de Vlaamse landbouw wordt op diverse manieren op de proef gesteld: klimaatsverandering, stijgende prijzen voor inputs, sociaal-demografische ontwikkelingen, psychosociale problematiek binnen familiale bedrijven, etc. Rikolto is tot op heden in haar pilootprojecten vooral actief in het denkproces rond de economische versterking van de weerbaarheid. De evaluatie van Kort'om (het SROI rapport) geeft aan dat deze doelstelling nog niet is bereikt. Het uitblijven van meetbare resultaten mag echter niet geïnterpreteerd worden als een falen. Heel wat actoren in Vlaanderen trachten al decennia lang de positie van de landbouwer te versterken. De Vlaamse regering heeft de ambitie geformuleerd om een sterk voedselbeleid uit te bouwen. Rikolto is ook lid van de voedselcoalitie, die daarbij als instrument in het leven is geroepen. Alle partners in de voedselcoalitie streven naar een meer eerlijke voedsleconomie.

Aan de consumentenzijde stellen we vast dat Rikolto actief mee denkt aan systemen om de voedselzekerheid voor kansarme consumenten te verbeteren. Rikolto werkt daarbij aan de diverse aspecten van voedselzekerheid. Het gaat om de fysieke en economische toegang hebben tot voldoende veilige en voedzame levensmiddelen om in eetbehoeften en -voorkeuren voor een actief en gezond leven te voldoen. Deze brede interpretatie komt ook naar voor in de projecten van Rikolto. Specifiek in het kader van de veerkracht zijn de inspanningen van Rikolto inzake educatie erg zinvol. Educatieve projecten dragen bij tot voedselgeletterdheid en zorgen aldus voor een groter kritisch vermogen om te kiezen voor gezonde en duurzame voeding. Ook de inspanningen van Rikolto met betrekking tot sociale prijzen voor voeding dragen bij tot een meer veerkrachtig voedselsysteem. Dergelijke inspanningen zijn echter een proces dat veel tijd vergt. Rikolto zetelt in elk geval in diverse raden, op lokaal en regionaal niveau, waar ze dit proces faciliteren.

5. DGD indicatoren

Rikolto stelde een aantal kwantitatieve indicatoren voorop voor de periode 2017-2021. Doestellingen, indicatoren en resultaten zijn opgenomen in tabel 2. Deze gegevens werden aangeleverd door Rikolto België.

Tabel 2: DGD indicatoren

Doelstelling – resultaat - indicatoren	Baseline	Jaar 1	Jaar 5	Uitleg indicator
Specifieke Doelstelling : Rikolto streeft in België naar een transformatie van het voedselsysteem door in te zetten op duurzame productie- en consumptie waarbij alle actoren in het voedselsysteem - producenten, verwerkers, retailers, burgers/consumenten- bijdragen aan duurzame praktijken.				
De consumptie van duurzame voeding in Vlaanderen neemt significant toe.	4%	6% <i>6,6%</i>	8% <i>Geen cijfer</i>	Index, totale besteding aan verse duurzame voeding ten opzichte van deze totale besteding aan voeding. Deze index is wordt voorgesteld binnen LARA (2016,2018). <i>2021: niet meet gemeten in de voedselmonitor van departement landbouw.</i>
Resultaat 1: Het aankoopbeleid van de private voedingssector in België is significant⁷ duurzamer (met speciale aandacht voor inclusie van familiale boeren				
Het potentieel en de haalbaarheid van duurzaam aankoopbeleid in de retail- en voedingssector wordt aangetoond in de vakpers of op publieke fora van de sector	5	10 <i>193</i>	20 <i>300</i>	Aantal learnings mbt duurzaam aankoopbeleid in vakpers, opiniërende media, seminars, colloquia. > optellen aantal artikels in pers + spreekgelegenheid extern
Aantal bedrijven dat pilotprojecten opzet en/of deelneemt aan multistakeholder activiteiten mbt duurzaam aankopen	15	25 <i>37</i>	50 <i>62</i>	Lijst van bedrijven met telkens vermelding van het pilotproject of de multistakeholder activiteit waar het bedrijf heeft aan meegewerkt..
Resultaat 2: De catering van de keukens in Vlaamse scholen is significant en structureel duurzamer en Vlaamse scholen organiseren een leertraject rond duurzame voeding.				
Aantal pilotscholen met een beleid en een praktijk mbt duurzame en gezonde voeding	0	8 <i>11</i>	16 <i>26</i>	Meetinstrument: engagementsverklaring van de betrokken scholen.
Aantal scholen met meer duurzame en gezonde voeding op school, geïnspireerd door good practices in de pilotscholen.	0	40 <i>198</i>	160 <i>876</i>	Bevraging bij Vlaamse scholen. <i>gemeten door aantal scholen bereikt via toolkit, goodplanet acties, leerevents,..)</i>
Instellingen in de Vlaamse onderwijssector berichten over duurzame voeding.	8	20 <i>23</i>	50 <i>162</i>	Aantal vermeldingen op de websites van Klasse (baseline is 5: zie link), het gemeenschapsonderwijs (baseline is 3: zie link) en het Katholiek Onderwijs (base line is 0: zie link)
Resultaat 3: Een significant deel van de Vlaamse samenleving engageert zich ten gunste van een duurzaam voedingmodel via informatieverschaffing, sensibilisering en bewustmaking				

⁷ De bewoording 'significant' is de letterlijke bewoording van de doelstellingen van Rikolto België. Het betreft hier geen statistische significantie.

Opiniërende kranten De Standaard, de Morgen en de Tijd berichten over 'duurzame voeding'	84 37	110 55	150 20	Aantal zoekresultaten voor de term 'duurzame voeding' (baseline De Standaard is 51: zie link, baseline De Morgen is 28: zie link; baseline De Tijd is 5: zie link). De aanvankelijke meetmethode (via de websites van de kranten) bleek geen goede waarde op te leveren. Beter is te meten in gopress academic – dan krijg je andere waarde (ook voor baseline: 37)
Een groeiend maatschappelijk draagvlak ten gunste van duurzame voeding.	298000	350000 401.472	400000 286.785	Meetinstrument: aantal paginabezoeken op de website van Vredeseilanden. Verklaring voor daling in 2021: De Rikolto-campagne website is een aparte website geworden – die we minder goed kunnen tracken hebben dit jaar. Dit zorgt voor een significante daling, en geeft geen goed beeld van het maatschappelijk draagvlak daarom.

6. Evaluatiematrix België

De evaluatiematrix vormt de leidraad van dit rapport. De opbouw van de evaluatiematrix is toegevoegd als bijlage 2 van dit rapport. Hieronder worden de algemene bevindingen voor elk van de relevante evaluatievragen geformuleerd.

Algemene evaluatievragen

EQ4a: Heeft Rikolto ook een bijdrage geleverd om de banden tussen landbouworganisaties en private actoren aan te scherpen?

Rikolto zetelt met haar projecten in diverse organen samen met landbouworganisaties. Echte samenwerking met landbouworganisaties zien we in diverse projecten. Zo is Boerenbond een cruciale partner in Generation Food. In het pilootproject Kortom faciliteert Rikolto de samenwerking tussen landbouwers en private actoren. In het project 'ik ben meer dan mijn kassaticket' zijn landbouworganisaties (in de brede zin) betrokken om draagvlak te creëren bij de Vlaamse bevolking, en staat de verduurzaming van private actoren centraal.

In haar werking rond korte ketens faciliteert Rikolto de toegang van landbouwers tot retail.

EQ4b: Zijn de professionele relaties die Rikolto faciliteert economisch winstgevend, sociaal inclusief en milieuvriendelijk?

Rikolto heeft in de periode 2017-2021 relaties opgebouwd met diverse private actoren die rechtstreeks en onrechtstreeks een impact hebben op het voedselsysteem. De centrale doelstelling was daarbij het verduurzamen van het voedselsysteem.

In haar bilaterale samenwerking met private actoren, staat co-creatie centraal. Rikolto denkt actief mee met bedrijven hoe bepaalde processen kunnen worden verduurzaamd. Bedrijven zullen echter slechts meestappen in een proces van verandering indien dit hun economische positie niet hypothekeert. In deze context stellen we vast dat het economisch aspect een cruciale rol speelt. In de trajecten van inclusieve verdienmodellen met primaire productie in het Zuiden, speelt ook de sociale en ecologische factor een belangrijke rol. Dat aspect komt bijvoorbeeld sterk naar voor in het rapport van Rikolto over inclusieve verdienmodellen van Colruyt.

De ecologische en sociale impact van voedselsystemen is minder sterk aanwezig voor de ketenwerking met productie in Vlaanderen. Rikolto werkt wel mee op beleidsniveau – bijvoorbeeld bij het initiatief voor de duurzaamheidscomponent van de Voedingsdriehoek – maar in de dialoog met private actoren blijven de ecologische en sociale component onderbelicht.

EQ5a: Is Rikolto er in geslaagd multistakeholder initiatieven te versterken?

Rikolto heeft het afgelopen decennium in Vlaanderen een belangrijke rol gespeeld om uiteenlopende organisaties aan tafel te zetten en de dialoog over de verduurzaming van het voedselsysteem aan te wakkeren. Rikolto slaagt er daarbij in om zowel de grote (conventionele) spelers te bereiken als de meer alternatieve en kleinere actoren in het voedselsysteem. Rikolto wordt door alle actoren in het Vlaamse voedsellandschap beschouwd als een bruggenbouwer. Dat is een enorme verwezenlijking in een sterk gepolariseerd debat.

Rikolto medewerkers ervaren de openheid van de organisatie naar het werkveld ook als één van de belangrijkste troeven van Rikolto België. Rikolto enthousiasmeert publieke en private organisaties, ze veroordeelt niet.

EQ5b: Hebben multistakeholder initiatieven bijgedragen tot het bevorderen van meer duurzame voedselsystemen?

Meer duurzame voedselsystemen omvat heel wat componenten. Het houdt in dat burgers gezonder consumeren en kiezen voor een dieet met een lagere milieu-impact. Het impliceert dat de prijs van voeding een reflectie is van de reële kostprijs van de productie, en dat verborgen sociale en ecologische kosten dus ook worden doorgerekend. Duurzame voedselsystemen vereisen dan ook inclusie, waarbij de stem van alle schakels in het systeem worden gehoord.

Er is een globale consensus dat verduurzaming van het voedselsysteem essentieel is voor mens en planeet. Er is echter geen consensus over hoe die verduurzaming bereikt moet worden. Ook in Vlaanderen zijn de meningen uiteenlopend en verloopt de effectieve verduurzaming (te) traag.

Multistakeholder initiatieven zijn essentieel om actoren, zowel private als publieke, op één lijn te krijgen en de juiste prioriteiten te formuleren. Rikolto kan zeker beschouwd worden als een belangrijke facilitator in Vlaanderen voor de multistakeholder initiatieven.

Rikolto zou in de toekomst ook een duidelijkere positie kunnen innemen in het opstellen van prioriteiten, met het oog om de impact op het effectief verduurzamen van het voedselsysteem. Dat vergt echter een grondige analyse en de bereidheid om fundamentele strategische keuzes te maken.

EQ6: Hoe zijn de bevindingen van Rikolto's pilootprojecten gebruikt om beleidsmakers en de sector op regionaal, nationaal en lokaal niveau te beïnvloeden?

Rikolto heeft in de afgelopen programma-periode haar stem duidelijk laten horen op alle niveaus van het beleid. Ze is een aanwezige speler, en het beleid is in veel gevallen vragende partij voor de betrokkenheid van Rikolto in overlegorganen.

Rikolto heeft mee de traditie gezet voor dialoog tussen partners in de voedselketen. In 2011 was Rikolto een trekker in de opstart van The New Food Frontier, die denkers en doeners rond duurzame landbouw en voeding rond de tafel bracht. In december 2015 vond het Foodture event plaats, een initiatief getrokken door Vredeseilanden, FEVIA, Fairtrade Belgium, Kaaitheater, Boerenbond en The Shift. Anno 2021 is het niet meer Rikolto die het multistakeholder platform trekt, maar heeft de Vlaamse Overheid deze fakkel overgenomen met de lancering van de Vlaamse Voedselcoalitie en de Vlaamse Voedselstrategie.

Het werk van Rikolto inzake goodfood@school is aanleiding geweest voor initiatieven van de Vlaamse Regering, met onder meer een charter voor scholen en cateraars als resultaat. Lopende gesprekken geven aan dat deze impact op het beleid zich zal verderzetten in de volgende programmaperiode.

Pilootprojecten zoals Kortom en Robin Food geven Rikolto vooral meer zichtbaarheid in Vlaanderen, en leveren inzichten op die relevant zijn in beleidsvoorbereidend werk.

COVID-19 Evaluatievragen

EQ1: Hoe veerkrachtig is Rikolto in haar reactie op externe schokken?

Rikolto heeft bijzonder snel gereageerd op de Covid-19 crisis. Krachten werden snel gebundeld en actie ondernomen. Rikolto is bovendien aanwezig op heel diverse niveaus in de samenleving. Covid-19 heeft het belang van voeding nog meer in de verf gezet. De aandacht voor de korte keten verklaart ook de (tijdelijke) toegenomen omzet van Kortom.

Voeding is een basisbehoefte en de maatschappelijke druk voor een verduurzaming van het voedselsysteem is alleen maar toegenomen gedurende de pandemie. Het is niet te voorspellen welke

andere externe schokken de komende jaren op ons afkomen. Toch illustreert de huidige pandemie de relevantie van verduurzaming van het voedselsysteem, en de nauwe verwevenheid van dat voedselsysteem met maatschappelijke structuren. Daarmee raakt elke externe schok in een samenleving aan de relevantie van Rikolto. De vraag stelt zich welke prioriteiten Rikolto tijdens een externe schok moet vooropstellen. Bij de aanvang van de pandemie heeft Rikolto meteen de keuze gemaakt om in te zetten op voedselverspilling en kansarmen. De vraag stelt zich of dit een heel bewuste keuze is, of bepaald werd door een samenloop van omstandigheden.

Het gebrek aan sociale contacten en de afgenomen zichtbaarheid van Rikolto in de straat kan echter moeilijk gecompenseerd worden door online campagnes. Het is met de huidige informatie moeilijk in te schatten of Rikolto in België als organisatie voldoende veerkrachtig is om deze impact te compenseren.

EQ2. Welke impact heeft Covid-19 gehad op de doelgroepen?

De verhoogde interesse voor de korte keten tijdens de pandemie heeft een positieve impact gehad op het bereiken van de consument. Dat geldt in het bijzonder voor regio's waar Rikolto actief inzet op korte keteninitiatieven, zoals in regio Leuven.

Rikolto bereikte eveneens kansarmen tijdens de covid crisis. Kansarmen werden door de crisis zeer zwaar getroffen met onder meer tijdelijke werkloosheid, een problematiek van slechte of geen infrastructuur voor thuisonderwijs, en recent ook de stijgende gas- en elektriciteitsprijzen. Rikolto blijft inzetten op de voedselongelijkheid in scholen, en expliciteert de ambitie om komaf te maken met armoede die zich onder meer vertaalt naar lege brooddozen op school. Ook buiten de schoolcontext bereikte Rikolto kansarmen in de samenleving, onder meer door het Robin Food project en door kansarmoede mee op te nemen in lokale voedselstrategieën.

EQ3: In welke mate heeft de reactie van Rikolto op Covid-19 bijgedragen tot een meer veerkrachtig voedselsysteem?

De Covid-19 pandemie kwam zeer onverwacht. Net als voor de meeste organisaties lag er geen draaiboek klaar om deze crisis te overbruggen. Het voedseldebat is door de crisis nog meer prominent aanwezig in de samenleving. Rikolto heeft zich daarbij verder geprofileerd als bruggenbouwer, een actor die partijen samenbrengt en constructief nadenkt over verduurzaming. Deze brugfunctie is bijzonder belangrijk in een soms erg gepolariseerd debat. Dat debat vormt de basis voor structurele veranderingen in het voedselsysteem. In die context levert de reactie van Rikolto tijdens Covid-19, veeleer dan 'op Covid-19', een bijdrage tot een meer veerkrachtig voedselsysteem.

7. Reflectie en conclusie

Rikolto België heeft een enorm groot netwerk. Dat geldt zowel op het niveau van instellingen, landbouworganisaties als op niveau van individuele burgers. Belangrijke middenveldorganisaties zijn simultaan bij verschillende projecten van Rikolto betrokken. Het is bijzonder opmerkelijk dat een organisatie met zo weinig mankracht, zo prominent aanwezig is in het Vlaamse landschap. Dat is een krachtig signaal en bevestigt de autoriteit van Rikolto in de Vlaamse samenleving op vlak van duurzame voeding. De vraag is hoe dit netwerk kan worden aangewend om nog meer impact te creëren.

Rikolto vertrekt van de Theory of Change om haar programma uit te werken. Ze erkent daarmee ook de complexiteit van veranderprocessen. Dat is zeer positief. De huidige indicatoren om impact te kwantificeren schieten echter te kort. Sterke projecten, engagementen en een sterke campagne kunnen direct en indirect heel wat in beweging zetten in een samenleving. Veranderingen meten in de samenleving vereist een complexe analyse van diverse tendensen. Toch mag het belang van dergelijk onderzoek niet onderschat worden. Het draagt bij tot de geloofwaardigheid van de organisatie en dwingt de organisatie ook om strategische keuzes te maken. Ook andere organisaties in Vlaanderen, zowel academische als niet-academische actoren, worden geconfronteerd met deze problematiek van impactmeting. Er is daarbij zeker bereidheid bij diverse actoren om de krachten te bundelen en hier samen naar oplossingen en methodieken te zoeken.

Het netwerk van Rikolto in Vlaanderen is enorm breed. Toch is het niet steeds duidelijk waarom Rikolto met bepaalde middenveldorganisaties sterke banden heeft uitgebouwd terwijl de banden met andere Vlaamse organisaties beperkt is of niet wordt gevoed. Een interne reflectie op de bestaande partnerschappen zou een zinvolle oefening zijn voor de verdere positionering van Rikolto. Daarbij dringt zich ook de positie van Rikolto ten aanzien van de Vlaamse landbouw verder op. In deze context en gezien de enorme uitdagingen waar de Vlaamse land- en tuinbouw voorstaat, zal het geen eenvoudige maar wel een bijzonder waardevolle evenwichtsoefening zijn voor Rikolto om zich verder te profileren als bruggenbouwer.

In het Zuiden focust Rikolto historisch gezien op de boer terwijl in het Noorden de focus op de consument ligt. Daar komt stilaan verandering in. De consument komt meer in de aandacht bij projecten in het Zuiden, en de boer wint aan belang bij projecten in het Noorden. Rikolto zet verder in op het volledig ontsluiten van de keten. Dit verbreedt de potentiële thema's voor initiatieven van Rikolto: van duurzame landbouwpraktijken tot eerlijke handel, van gezonde voeding tot inclusie. De middelen en mankracht van Rikolto zijn beperkt. Dat houdt in dat er keuzes moeten gemaakt worden en dat soms korte-termijn kansen moeten wijken voor lange-termijndoelen van de organisatie. De vraag stelt zich daarbij op welke thema's en met welke methodieken Rikolto haar troeven het sterkst kan uitspelen om een bijdrage te leveren aan de verduurzaming van het voedselsysteem.

De uitdagingen voor het voedselsysteem zijn nooit eerder zo zichtbaar geweest in de samenleving. Er is een algemene consensus over de urgentie voor actie en structurele, strategische keuzes. Om draagvlak te creëren voor verandering in een samenleving is dialoog nodig. Rikolto vervult in Vlaanderen een belangrijke rol als bruggenbouwer in deze dialoog.

Bijlagen

Annex 1: Bronnen

Projectfiches

- Projectfiche 1: Food Smart Cities België
- Projectfiche 2: School Food System
- Projectfiche 3: GoodFood@School
- Projectfiche 4: Multiactorsamenwerking met voedingsindustrie t.v.v. duurzame transitie in de sector
- Projectfiche 5: Generation Food
- Projectfiche 6: Korte Keten Distributie
- Projectfiche 7: Ik ben meer dan mijn kassaticket
- Projectfiche 8: Draagvlak (algemeen) en fondsenontwikkeling

Covid Response

- Covid Response Update to iBOD
- Covid response activity plans
- Final report on Agile Organisations
- Research guidelines

BDS – General Framework for BDS at Rikolto FINAL draft

Efficiency analysis

- Definitive SROI report of Kortom for Rikolto

Midterm report

- Tussentijdse evaluatie België

Evaluatieoefening tweedaagse Rikolto België

Annex 2: Overzicht van de geïnterviewde Rikolto medewerkers en externe experts

Voornaam en naam	Functie	Organisatie
Thibault Geerardyn	Business developer	Rikolto
Jelle Goossens	Communication officer	Rikolto
Jan Wyckaert	Directeur	Rikolto
Bert Wallyn	Medewerker draagvlak en fondsenwerving	Rikolto
Liesbeth Van Meulder	Program advisor	Rikolto
Femke Van Vaerenbergh	Program advisor	Rikolto
Myrthe Peijnenborg	Program advisor	Rikolto
Naomi Dries	Program advisor	Rikolto
Hannelore Tyskens	Program advisor	Rikolto
Katharina Beelen	Program coordinator	Rikolto
Jen Willems	Financieel verantwoordelijke	Rikolto
Gert Engelen	Program advisor	Rikolto
Inge Ghijs	eindredacteur	De Standaard
Pieter Verhelst	Lid hoofdbestuur	Boerenbond

Annex 3: Evaluatiematrix België

Dimensie van analyse	Criteria en indicatoren	Bronnen
EQ4a. Heeft Rikolto ook een bijdrage geleverd om de banden tussen landbouwers en private actoren aan te scherpen?		
1) Beschrijf de bijdrage van Rikolto om de banden tussen landbouwers / landbouworganisaties en private actoren te faciliteren 2) Vergelijk de staat van de relaties met de beoogde doelstellingen van het programma 3) Evalueer de faciliterende en hinderende factoren voor de verduurzaming van de professionele relaties		Intervention Framework MTR Regionaal Team
EQ4b: Zijn de professionele relaties die Rikolto faciliteert economisch winstgevend, sociaal inclusief en milieuvriendelijk?		
1) Evalueer de gefaciliteerde professionele relaties op vlak van economische bijdrage 2) Evalueer de gefaciliteerde professionele relaties op vlak van ecologische duurzaamheid en sociale inclusie 3) Evalueer de faciliterende en hinderende factoren voor de verduurzaming van de professionele relaties	Lijst van bedrijven met telkens vermelding van het pilootproject of de MSI activiteit waar het bedrijf aan heeft meegewerkt Potentiële haalbaarheid van duurzaam aankoopbeleid wordt aangetoond in vakpers	Intervention Framework MTR Regionaal Team
EQ5a: Is Rikolto er in geslaagd MSI te versterken?		
1) Beschrijf de MSI die zijn opgezet tijdens het programma 2017-2021		Intervention Framework
2) Vergelijk de huidige staat van MSI met de verwachte staat van MSI		MTR
		Regionaal Team
		Online meetings met andere stakeholders
EQ5b. Heeft MSI bijgedragen tot het bevorderen van meer duurzame voedselsystemen?		
1) Definieer een duurzaam voedselsysteem	Geïntegreerd voedselbeleid op scholen	Intervention Framework

2) Evalueer de rol van MSI in het bevorderen van een meer duurzaam voedselsysteem	Aantal scholen met meer duurzame voeding op school, geïnspireerd door good practices in de piloten	MTR
3) Exploreer de rol van MSI in het bevorderen van een meer duurzaam voedselsysteem	Instellingen in de Vlaamse onderwijssector berichten over duurzame en gezonde voeding	Regional Team
	opiniërende kranten berichten over duurzame voeding	Rikolto's multi-actor governance mechanism website
		(Online) meeting op insitutioneel niveau met stakeholders in MSI
EQ6. Hoe zijn de bevindingen van Rikolto's pilootprojecten gebruikt om beleidsmakers en de sector op regionaal, nationaal en lokaal niveau te beïnvloeden?		
1) Identificeer en beschrijf Rikolto's pilootprojecten 2) Beschrijf de specifieke impact die de pilootprojecten beogen 3) Beschrijf de beleidsverandering die de pilootinterventie beoogde 4) Onderzoek of er een duidelijke strategie is over hoe de bevindingen gebruikt kunnen worden 5) Evalueer of de M&E system in place toelaat om de impact van de pilootactie te evalueren 6) Exploreer de hinderende en faciliterende factoren om de evidentie van de pilootacties te gebruiken om beleid te sturen		Intervention Framework MTR Regional Team
Covid-19 Evaluatievragen		
EQ1. Hoe veerkrachtig is Rikolto in haar reactie op externe schokken? EQ2. Welke impact heeft Covid-19 gehad op de doelgroepen? EQ3. In welke mate heeft de reactie van Rikolto op Covid-19 bijgedragen tot een meer veerkrachtig voedselsysteem?		Covid Response Presentation Covid Response Activity Plan Covid Results Monitoring Discussion with RT

